

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyriľometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

Bakalářská práce

2023

Pavla Doležalová

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyriľometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Pavla Doležalová

*Vyhodnocení benefitů a bariér vybraných nástrojů
spirituálního posouzení*

Bakalářská práce

Vedoucí práce: ThLic. Jakub Doležel, Th.D.

2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval/a samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedl/a v seznamu literatury.

V Prostějově dne 30. 4. 2023

Pavla Doležalová

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu práce Mgr. Doleželovi, Th.D za odborné připomínky a cenné rady při vedení této práce. Děkuji také mé rodině za podporu při studiu a při psaní této práce.

1. Obsah

Úvod	7
1. Posouzení životní situace klienta v rámci sociální práce.....	9
1.1 Sociální práce	9
1.2 Posouzení životní situace klienta.....	11
2. Spirituální dimenze	14
2.1 Pojem spiritualita.....	14
2.2 Význam spirituální oblasti v sociální práci	15
2.3 Spiritualita u sociálních pracovníků	18
2.3.1 Posouzení vlastní spirituality podle Goviera.....	19
2.3.2 Sebehodnotící škála spirituality	19
3. Spirituální posouzení	21
3.1 MIMBRA.....	22
3.2 Krátké úvodní posouzení podle JCAHO	23
3.3 Nástroje pocházející z lékařského prostředí	23
3.3.1 FICA.....	24
3.3.2 HOPE	25
3.3.3 iCARING	26
3.4 Nástroje Davida Hodge	27
3.4.1 Duchovní historie	27
3.4.2 Duchovní mapa života.....	27
3.4.3 Duchovní ekomapa.....	28
3.4.4 Duchovní genogram	28
3.4.5 Posouzení podle časové linie klienta.....	28
4. Představení výzkumu.....	30
5. Zvolená metodologie	31

6.	Popis výzkumného souboru	32
7.	Analýza a interpretace výsledků	33
7.1	MIMBRA.....	33
7.2	Úvodní posouzení podle JCAHO	34
7.3	FICA	35
7.4	HOPE.....	36
7.5	iCARING.....	37
7.6	Duchovní historie	38
7.7	Duchovní mapa života	38
7.8	Duchovní ekomapa	39
7.9	Duchovní genogram	40
7.10	Posouzení podle časové osy	41
8.	Diskuze	42
	Závěr.....	44
	Bibliografie.....	46

Úvod

Tato bakalářská práce je zaměřena na spiritualitu v sociální práci. Konkrétně je mým cílem zjistit, jaké benefity a jaké bariéry vidí sociální pracovníci v jednotlivých nástrojích vybraných spirituálních posouzení, a jaký nástroj jim přijde nejlepší, popřípadě nejhorší pro využití v praxi.

Téma spirituality v sociální práci se sice objevuje v českém prostředí více než dvacet let, přesto ji spousta pracovníků opomíjí nebo ji chybně považuje za nedůležitou. Opak je pravdou; duchovní potřeby se odráží do dalších oblastech klientova života, a to nejen u klientů, kteří jsou nábožensky aktivní, ale i u těch, kteří svoji spiritualitu projevují nereligiózně. Je proto dobré představit některé nástroje umožňující pochopit spiritualitu klientů a zjistit, zda jsou jejich potřeby naplněny a mohou být oporou.

Má práce je sestavena z části teoretické a výzkumné. Teoretická část je první a popisuje v ní téma spirituality v sociální práci a nástroje sociálního posouzení. S těmito pojmy a skutečnostmi pak pracuji ve druhé části.

Text uvádím kapitolou zabývající se sociální prací, v níž představuji důležité poznatky o této profesi. Objasňuji čtenáři historický kontext sociální práce, vysvětluji různé definice a popisuji její činnost a cíl. Jako nedílnou součást této profese zmiňuji posouzení životní situace klienta.

Na tuto část navazuji druhou kapitolou, která se zaměřuje na spiritualitu. Snažím se vysvětlit, co tento pojem znamená a proč je důležité se této oblasti v sociální práci věnovat. Neopomenu ani význam spirituality u samotných pracovníků a nabízím rovnou dva nástroje, kterými lze prozkoumat vlastní duchovní oblast.

Poté se již zaměřuji na spirituální posouzení samotné. Blíže věnuji pozornost celkem deseti různým nástrojům spirituálního posouzení, které lze použít v sociální práci. Tyto posouzení poté budou předmětem v mém výzkumu.

Od čtvrté kapitoly se zabývám metodologií výzkumu a šetřením samotným. Na základě polostrukturovaného rozhovoru zjišťuji odpovědi na výzkumné otázky, kterými se snažím přijít na to, jak vybraní sociální pracovníci vnímají benefity a bariéry u daných nástrojů sociálního posouzení v praxi.

Dle mého názoru byl v sociální práci tak dlouho zavedený bio-psycho-sociální pohled na člověka, že je obtížné přijmout spirituální rovinu. Obzvláště v České republice vnímám nechuť se pouštět do všeho, co by mohlo inklinovat k náboženství. Možná právě proto je potřeba, aby si sociální pracovníci uvědomili, že spiritualita není synonymum pro religiozitu, i když tyto pojmy spolu souvisí. Je to oblast, která v intervenci sociální práce nabízí spoustu místa pro objevování klientových skrytých zdrojů, ale také potřeb, které mohou klientovi bránit v posunu. Často se spirituální potřeby promítají do dalších oblastí, a sociální pracovníci pak zajišťují klientovi pomoc nesprávné oblasti. Mnohdy také pracovníci nevědí, jak vůbec se spirituálními potřebami zacházet, co klientům nabídnout, jak je povzbudit. Tyto nedostatky mne vedly k tomu, abych se tématice spirituality v sociální práci věnovala a vybrala si takové téma pro svoji bakalářskou práci.

1. Posouzení životní situace klienta v rámci sociální práce

První kapitola se zaměřuje na uvedení do tématu sociální práce. Mým cílem pro tuto část je umožnit čtenáři, aby získal povědomí o sociální práci a její nedílné části, kterou je posouzení životní situace klienta.

Sociální práce je obor, jenž není lehké vymezit. Proto svůj tento obor popisují nejprve v historickém kontextu, na který naváží snahou o jeho popis a vysvětlení definic, které nabízí různí autoři. Následně seznámím čtenáře s cíli sociální práce a popíši některé principy, na kterých tato profese staví. Jako poslední v první kapitole nastíním i legislativní zakotvení tohoto oboru.

1.1 Sociální práce

Myšlenka sociální práce se zakládá na pomoci bližnímu. Tato myšlenka provázela již rané společnosti a civilizace, u kterých se objevovaly další hodnoty jako pospolitost, pomoc nemohoucím a solidarita. Tyto ideály později ještě více umocnila křesťanská víra s hlavním poselstvím milovat své blízké jako sebe samého. Teprve průmyslová revoluce dala sociální práci podobu, jakou známe dnes. Z důvodů odklonu obyvatel od náboženství, jejich přesunu do větších měst a následného vzniku chudinských čtvrtí, celoplošné nízké gramotnosti, nárůstu nemocnosti a dalších jevů bylo nutné nalézt někoho, kdo by se o tyto potřebné osoby postaral. A tak se na přelomu 19. a 20. století obzvláště ve Velké Británii a USA začaly formovat první charitní a komunitní centra, jejichž myšlenka se posléze přenesla i do dalších států, např. tehdejšího Československa. Zde se sociální práci během meziválečných let dařilo vzkvétat, bohužel období komunistického režimu potlačilo možnost jejího dalšího rozvoje. Veškerou sociální kontrolu převzal stát a prestižnost této profese upadla. Opětovný vzrůst můžeme zaznamenat od devadesátých let, kdy otevřené hranice přinesly i možnost inspirace od západních států a spolupráce s nimi. Dodnes se sociální práce každým okamžikem vyvíjí a reaguje na požadavky svých klientů, pracovníků, společnosti i systému. (Matoušek, 2007, s. 9-30)

Přesně definovat sociální práci není lehký úkol. Různí autoři nabízí vlastní definice popisující sociální práci skrze její aspekty. V českém prostředí je asi nejpoužívanější definice od Oldřicha Matouška, který v knize *Základy sociální práce* (2001) popsal tuto profesi jako společenskovední disciplínu a oblast praktické činnosti, jejímž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů. Sociální pracovníci podle něj

napomáhají dosáhnout jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám způsobilost k sociálnímu uplatnění (sociálnímu fungování), anebo tuto způsobilost nabýt zpět. Dále pracovníci pomáhají vytvářet příznivé společenské podmínky pro uplatnění klientů a podporují co nejdůstojnější způsob života u lidí, kteří se z různých důvodů společensky uplatnit nemohou. (Matoušek, 2003, s. 11) V zahraničí se můžeme setkat s definicí od Malcolma Payna, který popsal sociální práci jako aktivitu zaměřující se na zlepšení a obnovení sociálního fungování klienta a na tvorbu takových společenských podmínek, které by přispěly k tomuto cíli. (Payne, 2006, s. 14) Snad nejlepší definici nabízí Mezinárodní federace sociálních pracovníků, která pochází z roku 2014, a dozvídáme se v ní, že sociální práce je jak profese založená na praktické činnosti, tak rovněž i disciplína akademická, jež podporuje sociální změny, rozvoj a soudržnost. Staví na principech sociální spravedlnosti, lidských práv, kolektivní odpovědnosti a respektu k rozmanitosti. (Global Definition of Social Work, 2023, online) O tyto hodnoty se opírá i mezinárodní dokument Prohlášení mezinárodní federace sociálních pracovníků o etických principech (2018, online). Kromě již zmíněných k nim přidává i uznávání lidské důstojnosti a s tím související respekt k přirozené hodnotě člověka, a jednání s ním jako s celostní bytostí, která má mimo jiné i právo na důvěrnost, na soukromí, na seburčení a na participaci, boj proti různým formám diskriminace a útlaču, včetně snahy o de-stigmatizaci. (Opatrný, 2021, s. 76, online) Klaus Baumann dále doplňuje ještě tyto hodnoty: zmocňování, individuální odpovědnost, začlenění, svoboda, autonomie, sociální propojenost a vzájemná podpora. (Baumann, 2021, s. 30, online)

Z těchto definic a popisů sociální práce můžeme vnímat, sociální práce je rozmanitá a široká disciplína, a tak popsat její činnost a fungování není vůbec jednoduché. S tím koreluje i vnímání této profese společností, vlastními klienty i ostatními profesemi. Mnohdy se jako sociální pracovníci setkáváme s nepochopením naší profese, její bagatelizací a neporozuměním jejího významu pro společnost. Důvodem tohoto ne zcela ideálního přístupu k profesi sociální práce je fakt, že je to poměrně mladý obor, který prošel řadou změn, a stále ještě nemůžeme říci, že by byl úplně vykrystalizován. Stejně tak jeho působení a cíl nelze shrnout do několika slov. (Odborná sekce – co je sociální práce, nedatováno, online)

V rámci vymezení cíle sociální práce si lze pomoci tím, že zkusíme vyjádřit cíle činností jednotlivých pracovníků v jejích odvětvích. Je však nutno mít na paměti, že každá sociální služba má své cíle nastavené různě, a proto neexistuje jeden konkrétní společný cíl pro všechny pracovníky v tomto oboru. Podle Thompsona (2000) se jedná zejména o hodnocení (posuzování) potřeb a rizik klientů, poskytování nebo zprostředkování služeb klientům,

navrhování a realizace podpůrných anebo preventivních aktivit či opatření pro jedince, rodiny nebo skupiny (např. facilitace či mediace), účast v multidisciplinárních týmech a další plnění vyplývající ze zákona. (Mojžíšová, 2006, s. 6, online) Klaus Bauman píše, že: „*cílem sociální práce jako profese, akademické disciplíny a odborného vzdělávání je prevence a zvládnutí sociálních problémů a podpora sociálního rozvoje.*“ (Baumann, s. 29, 2021, online)

Při dalším popisu této disciplíny nemůžeme vynechat fakt, že sociální práce vychází nejen z poznatků, které nabyta sama vlastním vývojem, ale také z ostatních společenských a humanitních věd a lékařských oborů, vědeckých teorií a výzkumů. Mezi tyto odvětví patří zejména psychologie, sociologie, antropologie, etika, politologie, pedagogika (včetně pedagogiky sociální a speciální), ekonomie, ekologie, management, administrativa, ošetrovatelství, psychiatrie, geriatric, pediatrie, a mnoho dalších. Znalosti a výsledky z těchto oborů se do praxe sociální práce konstruují pomocí interaktivního dialogu pracovníků s klienty tak, aby aplikace nových přístupů a myšlenek byla co nejvýhodnější pro uživatele služeb i pracovníky. (Pastrňák, 2012, s. 12; What is Social Work?, 2023, online)

Legislativní ukotvení sociální práce nalezneme v zákoně 108/2006 Sb. o sociálních službách. Jsou v něm popsány nutné podmínky pro výkon sociální práce, včetně potřebné oblasti studia, výčet vykonávaných činností i sociálních služeb a jejich dělení. (108/2006 Sb. Zákon o sociálních službách, online) Jedním z hlavních úkonů sociálních pracovníků je posouzení životní situace klienta, což je oblast, které se budu věnovat v další části.

1.2 Posouzení životní situace klienta

Tato kapitola se věnuje pojmu posouzení životní situace klienta. Z počátku vysvětlím, co to je posouzení, proč je v sociální práci důležité a co pro ni znamená. Následně popíši pojem holistické posouzení, včetně důsledného seznámení s jeho čtyřmi oblastmi.

Slovo posouzení vychází z anglického „assessment“, které se dá přeložit rovněž jako analýza, hodnocení nebo šetření. Tyto pojmy nahradily termín diagnóza, který se dnes používá spíše pro medicínské účely. (Navrátil, 2014, s. 115) Navrátil dále udává, že podle Watsona a Westové (2006) je posouzení proces, jehož cílem je porozumění životní situace klienta a identifikace oblastí, u kterých může v rámci intervence dojít ke změně. Barker (1995) na tuto definici nahlíží podobně a chápe posouzení jako „*funkci sociální práce, jejíž podstatou je snaha porozumět problému, jeho příčině, ale i tomu, co může být změněno, aby byl problém minimalizován či odstraněn.*“ (Barker in Navrátil, 2007, s. 73) Baláž píše, že: „*posouzení*

v sociální práci je systematickou cestou, jak mohou sociální pracovníce a pracovníci porozumět povaze problému..., k jehož řešení mají přispět... (Baláž, 2018, s. 30) Dále také věří, že na základě tohoto porozumění se mohou nastavit další intervence s klientem.

Posouzení životní situace klienta je jeden z nejdůležitějších úkonů při práci s klientem ve všech oblastech sociální práce, protože ve většině případů se právě na základě tohoto posouzení dále nastavuje program práce s klientem, který mnohdy může ovlivnit klientův další život. Ona životní situace klienta je chápána jako popis předpokladů a překážek, kterými klient v daný čas disponuje, a které mohou klientovi pomoci, anebo jej naopak limitovat při snaze interagovat se svým přirozeným sociálním prostředím a naplňovat požadavky, které jsou očekávány. (Opatrný, 2021, s. 127, online)

Co vlastně pro sociální práci znamená tento proces? Obecně řečeno, posouzení klienta představuje široké spektrum úkonů a činností, které jsou uskutečňovány například rozhovorem, pozorováním, či dotazníky v přirozeném prostředí klienta. Je vhodné využít více technik, aby došlo k ověření správnosti zjištěných informací. Z tohoto důvodu je také vhodné, aby pracovník nebyl při posuzování životní situace klienta sám, ale měl s sebou alespoň jednoho ze svých kolegů. Přítomnost klienta je samozřejmostí (a to i v případě, že klient není schopný se běžně dorozumívat anebo těmito informacím nerozumí. Není možné vést posouzení klienta, aniž by pracovník klienta viděl). Úspěšné posouzení situace klienta indikuje i úspěšnou intervenci za účelem zlepšení klientovy životní situace. (Navrátil, 2007, s. 72-73)

V rámci posouzení životní situace klienta v sociální práci se dnes nejčastěji setkáme s pojmem holistický přístup nebo holistické posouzení. Jedná se o posouzení klienta na základě čtyř oblastí, ve kterých hledáme zdroje a limity. Toto posouzení je výhodné pro sociální práci z toho důvodu, že díky němu dokážeme lehce přijít na to, co klientovi působí potíže, a jaké zdroje můžeme využít při řešení jeho situace. (Svatošová, 1995, s. 19-20)

„V holistickém přístupu je jedinec vnímán nejen z hlediska sociálního problému, ve kterém se ocitl, ale jako osoba, která má biologickou, psychologickou, sociální a spirituální složku existence.“ (Mátel, 2019, s. 9-10)

Posuzované oblasti klientova života jsou biologická, psychologická, sociální a spirituální. Biologická oblast se týká fyziologických potřeb člověka (potřeba jídla a pití, tepla, spánku, zdravého životního stylu...), dále sem ale můžeme řadit i otázku bydlení, věk, riziko úrazů a nemocí. Do psychologické roviny patří oblasti vztahů, které klient má, a to jak se svými

nejbližšími, tak i sám se sebou (tedy sebeúcta a vnímání sebe samého), motivace, aspirace, vůle, emoce, kvalita komunikace. Sociální oblast zahrnuje všechno okolo klienta – jeho bydlení, finance, práci, přátele, rodinu a další sociální kontakty, trávení volného času a roli ve společnosti. Donedávna opomíjenou rovinou byla spirituální. Řadí se sem otázka smrti a umírání, ale také i smyslu života, vnímání a přijetí sebe sama, sny, rituály, víra, naděje a láska. (Opatrný, 2021, s. 128; Svatošová, 1995, s. 18-21)

Na závěr této kapitoly bych ráda shrnula, co již bylo řečeno. Sociální práce může být jak teoretický koncept, tak i praktická disciplína, která má za cíl pomoci lidem a zapojit je do sociálního fungování. Sociální pracovníci se snaží pochopit klientovu životní situaci, aby mohli zvolit vhodnou intervenci a naplánovat další kroky. Toto pochopení se nejlépe uskutečňuje skrze koncept zvaný posuzování životní situace klienta, který z holistického hlediska nahlíží na klienta ze čtyř různých dimenzí – biologická, psychologická, sociální a spirituální. Nyní na toto holistické posouzení naváží bližším popisem oné čtvrté dimenze, tedy spirituality.

2. Spirituální dimenze

Tato čtvrtá rovina tvořící člověka byla až donedávna opomíjena a v sociální práci nepokládána za důležitou. Dnes již víme, že toto nahlížení bylo mylné, a že spirituální dimenze je nedílnou součástí každé lidské bytosti. Proto se konkrétně na tuto oblast zaměřím a v této kapitole ji budu blíže prozkoumávat. Ze všeho nejdřív vidím potřebu jasně popsat, co všechno tento pojem obnáší, a tak blíže seznámím čtenáře s různými definicemi spirituality a vymezím ji od pojmu religiozita (náboženství). Dále vysvětlím, proč je z hlediska sociální práce důležité se spiritualitou zabývat, jaký vliv má na klienty, jaké mohou mít spirituální potřeby a jak se jejich naplnění či nenaplnění může projevat. Následně popíši i důležitost vnímání spirituality ze strany sociálních pracovníků. Vysvětlím, proč je důležité, aby sociální pracovníci vnímali spiritualitu nejen u svých klientů, ale rovněž sami u sebe, a nabídnu dva nástroje, jakými si mohou sociální pracovníci vytvořit obraz o vlastní spirituální dimenzi.

2.1 Pojem spiritualita

Spiritualita je pojem vycházející z latinského slova *spiritus*, které v českém překladu znamená duch, ale také dech nebo sloveso dýchat. Můžeme se tak setkat s pojmem duchovnost či duchovno jako české synonymum pro latinský výraz spiritualita. Spiritualita nemá jasné a konkrétní vymezení, je to velmi široký pojem, na který se jinak dívá teologie, jinak psychologie, a jinak sociální práce. Proto je definice této dimenze tak obtížná. (Kaňák, 2016, s. 75)

Ve své knize Příručka pozitivní psychologie, náboženství a spirituality David Hodge považuje spiritualitu za širokou, multidimenzionální a unikátní doménu lidského fungování. (Hodge, 2023, s. 70) V užším pohledu lze uvést, že spiritualita (nebo spirituální oblast) vyjadřuje něco, co člověka naplňuje, co mu dává zdroj, smysl a směr života. (Hajnová Fukasová et al., 2015, s. 13) Emmanuel Lacca k těmto oblastem připojuje ještě zvláštní vztah člověka k životu. Ten můžeme chápat nejen jako vztah, který má jedinec k vlastnímu životu a sám k sobě, ale také k životům ostatních lidí a vztahy, které s nimi má. (Lacca, 2021, s. 147, online)

Další možnost jak chápat a popsat spiritualitu, je pomocí slova přesah – cítíme, že nás něco přesahuje, překračuje, uznáváme existenci něčeho nadpřirozeného, neobsahitelného, a máme k této existenci individuální vztah, je to jakýsi vrcholný zážitek. (Jirásek, 2015, s. 294-297; Opatrný a Gehrig, 2021, s. 87-88, online) Podle Doležela (2017, s. 39) se dá spiritualita také

vyjadřovat „vztahem k přírodě, hudbě, umění, sportu, určitému filosofickému směru nebo k přátelům a rodině, tedy nenábožensky a sekulárně.“

Často bývá spiritualita zmiňovaná v souvislosti s pojmem náboženství. Velmi obecně můžeme říci, že spirituální oblast je oblasti náboženské nadřazená, tudíž je náboženství jedním ze způsobů, jak můžeme vyjadřovat naši spiritualitu. Nicméně hranice mezi těmito pojmy je neostrá a mnohdy se prolínají, nebo bývají zaměňovány, což může vést k nedorozuměním při posuzování životní situace klienta a další spolupráci s ním. Je to hlavně z důvodu, že oba dva pojmy souvisí s hledáním smyslu a významu v lidském životě. Spiritualita je oblast, která je vnímána individuálně a může mít různé projevy, nejčastěji bývá spojena s pocitem naplnění, smyslem, přesahem, nemá žádné legislativní, ani organizační ukotvení. Náboženství je oproti tomu strukturovaný soubor víry a její praxe k nějaké nadpřirozené moci (či existenci), spojený s tradicemi, rituály, posvátnými předměty, budovami a osobami, které jsou v daném náboženství významné. Náboženství sdružuje lidi se shodnou vírou a souborem hodnot a je v něm pevně daná hierarchie a struktura. (Hajnová Fukasová et al., 2015, s. 14) Kaňák definuje náboženství jako „*institucionalizovaný vzorec hodnot, přesvědčení, symbolů, chování a zkušeností*“. (Kaňák, 2016, s. 76)

2.2 Význam spirituální oblasti v sociální práci

S duchovní stránkou se v české sociální práci setkáváme poměrně krátkou dobu. Ze zahraniční praxe se k nám dostala na konci minulého století a v českém prostředí ji stále ještě nepovažujeme za zcela zažitý koncept. Domnívám se, že je to z důvodu nedostatečné informovanosti o spirituální sféře, kterou mnozí klienti ale i pracovníci zaměňují za náboženskou, a zdráhají se ji proto přinést do posouzení nebo následné intervence. Mají strach toto téma otevřít, nedokáží vhodně reagovat na podněty, nebo jenom neví, co by si s informacemi ohledně klientova duchovního života počali. Během své praxe při studiu jsem se snažila ptát se sociálních pracovníků, jak vnímají spiritualitu svých klientů. Bohužel jsem se setkávala s odpověďmi týkající se zejména religiozity, nikoliv spirituality obecně. Hlavní pro sociální pracovníky byla otázka, zda je klient věřící, popřípadě zda má nějaké náboženské potřeby. Tento způsob práce s klienty mi přijde nedostačující, protože se zcela opomíjí nenáboženské pojetí spirituality. Mám rovněž dojem, že otázka na víru klientů automaticky znamená otázku na víru katolickou, a že pokud jsou sociální pracovníci připraveni poskytovat nějaké duchovní služby, jedná se pouze o služby římskokatolické církve. Pokud tedy klient není příslušníkem křesťanské církve, o jeho spirituální potřeby často není postaráno. Podobně

smýšlí i Doležel, podle něhož „*personál mylně redukuje péči o duchovní potřeby na liturgické situace a kontakt se specializovaným profesionálem – duchovním/pastoračním asistentem. Klienti však takové specializované profesionály nepovažují za partnery pro duchovní rozhovor, jehož obsahem by byly životní těžkosti a existenciální témata jejich životní situace, jelikož veškerá pastorační agenda obsahovala pouze mši, podávání eucharistie a modlitbu růžence.*“ (Doležel, 2017, s. 33-34)

Funguje to i naopak, například v rámci služeb Charity Česká republika, která se opírá o křesťanské principy pomoci a solidarity. Mnoho klientů, kteří nemají křesťanskou víru, se zdráhá použít takové služby, protože mají strach, že je pracovníci budou nutit do náboženské praxe anebo je budou jinak přesvědčovat o víře v Boha. (Časté dotazy, 2023, online)

Zajímavý je také fakt, že Česká republika se řadí mezi země s nejnižší mírou nábožensky zaměřeného obyvatelstva. Přesto hraje spirituální oblast u našich nenábožensky založených klientů velkou roli, protože své duchovní potřeby naplňují jiným způsobem, například v podobě nenáboženských skupin seskupující osoby věřící v amulety, léčivé kameny, anděly, horoskopy, tarotové karty, apod. (Opatrný, 2021, s. 128, online; Náboženská víra obyvatel podle sčítání lidu 2011, 2014, online)

Hajnová Fukasová uvádí, že „*saturace spirituálních potřeb se nedotýká jenom pacientů věřících, ale pacientů všech. Vyhledávání a uspokojování duchovních potřeb by se mělo stát součástí komplexní péče. Zjišťování bio-psycho-sociálních a spirituálních potřeb u klientů a jejich rodinných příslušníků je nezbytnou součástí péče... Hodnocení saturace potřeb může být důležitým indikátorem pro měření kvality života.*“ (Hajnová Fukasová et al., 2015, s. 17)

Jak již bylo zmíněno v kapitole zabývající se holistickým přístupem, každá ze čtyř oblastí (biologická, psychologická, sociální a spirituální) na sebe působí a ovlivňují se. Když má klient problém v jedné oblasti, odrazí se to na třech zbývajících. Pokud klient nemůže nebo nedokáže dostatečně naplnit potřebu své spirituality, odrazí se to i v jeho biologické, psychické a/nebo sociální stránce. Mezi hlavní projevy tohoto problému můžeme řadit zejména ztrátu snahy, smyslu života, lásky, pocitu naděje, odpuštění, nedostatečnou víru ve zlepšení, kolabující vztahy s ostatními. Naopak se klient vyznačuje hněvem, strachem, úzkostí, nedokáže se radovat z úspěchů, je s ním obtížná komunikace. (Hajnová Fukasová et al., 2015, s. 15)

Pokud u klientů budeme rozvíjet jejich spiritualitu, bude to mít pozitivní vliv nejen na jejich spirituální dimenzi, ale na člověka celého, a klient také získá skvělý zdroj pro překonání

svých potíží. Vliv naplněné spirituality na klienta sociální práce je tedy enormní: koreluje s pocitem štěstí, naděje, harmonie, spokojenosti, smyslu a kvality života a vyšší schopností snášet stresové situace (včetně vlastního umírání). Klient se cítí být vnitřně klidný, má ambice, cíle, pevné místo ve společnosti, zvýšenou schopnost komunikace, zvládá své emoce, cítí, že jeho život má význam. (Baumann, 2021, s. 117, online; Hajnová Fukasová et al., 2015, s. 14)

Existují důkazy, že naplněné spirituální potřeby snižují závažnost některých duševních onemocnění, míru sebevražednosti, násilí, pocity úzkostnosti a/nebo opuštěnosti, a také pomáhají stabilizovat zdravotní stav a překonávat závislosti. (Doležel, 2017, s. 36-37)

Marie Svatošová uvádí, že *„duchovní potřeby má opravdu každý, ať si je uvědomuje nebo ne, a právě ten, kdo si jich není vědom, je v tomto směru nejpotřebnější.“* (Novotná a Kala, 2015, s. 23) S ní souhlasí i Hajnová Fukasová, která uvádí, že u osob, které se nehlásí k žádnému náboženství, se na spirituální potřeby velice snadno zapomíná, protože se navenek zdánlivě nijak neprojevují, špatně se zaznamenávají a pracovníci se na ně jednoduše neptají. (Hajnová Fukasová et al., 2015, s. 17) Na obě autorky navazuje Michal Opatrný, podle něhož je *„důležité si klást otázky a diskutovat o tom, jak využít spirituální posouzení pro lidi, kteří se nedefinují jako spirituální. Ačkoli je mnoho lidí věřících a/nebo duchovních, většina z nich se necítí dobře při hovorech o náboženství a spiritualitě; neznají náboženský jazyk nebo váhají otevřeně mluvit o duchovních a náboženských tématech.“* (Opatrný, 2021, s. 135, online)

Jak lze tedy poznat duchovní potřeby klientů, když na ně nepříjde řeč? Uvědomme si, že klienti sociálních pracovníků se nachází v extrémně náročné situaci, ať už je v ohrožení jejich bydlení, zdraví, vztahy, finance či cokoliv jiného. Je přirozené, že v takto vypjatých okamžicích vyjadřují frustraci, strach, nejistotu, pochybnosti, zoufalství, pocity zbytečnosti, bezcennosti, osamocení, ztráty smyslu života, ztráty kontroly nad situací, ztráty důvěry, apod. (Baumann, 2021, s. 116-7, online) Dotýkáme se rovněž oblastí naděje, lásky, víry, podpory, odpuštění, vztahu (k Bohu, k blízkým osobám), smrti (a strachu z ní, anebo smířením s ní), nemoci, smyslu a významu života, potřeba blízkosti (Boha nebo jiné konkrétní osoby). Klient tyto potřeby může vyjádřit slovně či neverbálně, přímo, anebo jen naznačit. Měli bychom být obzvláště citliví, pokud se k těmto tématům přiblížíme, abychom dokázali adekvátně reagovat a pomoci našim zoufalým klientům nalézt nějaký podpůrný bod v jejich životě, který by je provedl jejich nelehkou krizí. (Doležel, 2017, s. 40-41)

V této části jsem popsala význam spirituality v sociální práci, a proč bychom jako sociální pracovníci tuto oblast neměli přehlížet. Vysvětlila jsem, jaké jsou znaky nenaplněné spirituality, a jak naopak můžeme poznat, že klient je spokojený s vlastním duchovním životem. V další části se dále budu zabývat spiritualitou v sociální práci, nicméně centrem zájmu již nebude klient, ale sociální pracovník. Pokusím se odpovědět na otázku, proč je důležité, aby sociální pracovník byl v kontaktu se svojí duchovní oblastí, a nabídnu nástroje, které mohou v prozkoumávání této sféry pracovníkům pomoci.

2.3 Spiritualita u sociálních pracovníků

Dobrý sociální pracovník by se měl naučit vnímat nejen znaky spirituálních potřeb u svých klientů, ale rovněž i u sebe. Porozumět vlastní spiritualitě je důležité jednak proto, že pracovník ví, že má vlastní zdroje, o které se může opřít, nebo které může v případě potřeb využít, dále proto, že tak získává cit a lepší orientaci na poli duchovna, spirituality, popř. i náboženství, a také „...se díky tomu lze vyhnout rizikům, která by narušila vztah důvěry s klientem: povrchnost, dojem plnění pouhé povinnosti, spirituální protipřenos, proselytismus, odsuzování a předsudky.“ (Doležel, 2017, s. 40-41)

Není nemožné, že během intervence dojde u sociálního pracovníka ke zjištění, že je jeho spirituální dimenze odlišná, či dokonce v rozporu se spiritualitou klientů nebo jejich názory. Podle Opatrného to nemusí být překážka v pokračování intervence a dialogu na toto téma. Naopak, jiná vlastní spiritualita nabízí hlubší možnost pro pochopení spirituality klienta, přináší do vztahu nové otázky, které by jinak pracovníka nemusely napadnout, popřípadě může fungovat jako zdroj i pro klienta. (Opatrný, 2017, s. 9-11)

Michal Opatrný dále varuje, že intervence klienta se sociálním pracovníkem na téma duchovního života nesmí v žádném případě ovlivňovat klientovu vlastní spiritualitu, ani v ní zapříčinit konflikt. Spirituální intervence nemusí být imperativní součástí při hledání vhodného řešení životní situace klienta, nicméně i čistě sekulární sociální práce by se o prvky spirituality měla opírat a respektovat klientovu spirituální dimenzi. (Opatrný, 2021, s. 134, online)

Pro lepší komunikaci s klientem na téma jeho duchovního života, včetně určení jeho potřeb existují různé nástroje, které představím v následující kapitole. V této části se zaměřím na nástroje, které mohou využít sociální pracovníci toužící poznat a lépe pochopit svoji vlastní duchovní dimenzi. Pro příklad uvádím dva nástroje.

2.3.1 Posouzení vlastní spirituality podle Goviera

Pro prozkoumání vlastní spirituality uvádí britský autor Ian Govier následující soubor otázek, který by si měli pracovníci projít předtím, než začnou pracovat s klientem. Jedná se o tyto otázky:

- Co dává mému životu smysl?
- V co věřím? V co doufám?
- Koho miluji a kdo miluje mne?
- Co si představuji pod pojmem spiritualita?
- Jaké mám vztahy s ostatními? Co bych na nich změnil/a? (Eager, 2011, s. 2, online)

2.3.2 Sebehodnotící škála spirituality

Tuto škálu vytvořil Marc Galanter primárně pro potřeby lidí bojující se závislostí na alkoholu, nicméně slovo závislost se v dotazníku explicitně nevyskytuje, a proto se dá použít i pro oblast sociální práce. V dotazníku najdeme šest otázek, na které si pracovník odpovídá podle vlastního cítění na škále od jedničky (značící naprostý nesouhlas) do pětky (naprostý souhlas). Vyhodnocení dotazníku spočívá v sečtení bodů, čím více bodů pracovník má, tím vyšší je jeho duchovní oblast. Nevýhodu v tomto dotazníku spatřuji v jeho relativní uzavřenosti, pracovník se sice dozví odpověď na otázku jak velká je jeho spiritualita, ale už se nedozví, jaký je její obsah. Tvrzení, na které pracovník odpovídá, jsou následující:

- Je pro mě důležité trávit čas meditací nebo se věnovat duchovnímu zamyšlení.
- Velmi se snažím vést svůj život podle mé náboženské víry.
- Modlitby nebo duchovní myšlenky, které praktikuji o samotě, jsou pro mě stejně tak důležité jako ty řečené během shromáždění ve společenství.
- Rád čtu o své spiritualitě nebo o svém náboženství.
- Spiritualita pomáhá udržet můj život v rovnováze a stabilitě stejně tak, jako mé občanství, přátelství a další vztahy.
- Můj přístup k životu se opírá o moji spiritualitu. (Galanter, 2007, s. 257, s. 263)

Spiritualita je tedy oblast každého člověka, která, stejně jako ostatní oblasti holistické teorie, může klientovi pomoci nalézt zdroje. Každý člověk má spirituální stránku, ať už o ní ví, rozvíjí ji, zabývá se jí, anebo ji zcela ignoruje. Není důležité, zda je klient příslušníkem nějakého náboženského společenství, anebo zda se považuje za nevěřícího. Důležité je, jaké

má potřeby, a jak je může sociální pracovník naplnit, a o jaké zdroje se může opřít při práci s klientem. Pracovník by měl dále mít na paměti, že podmínkou pro úspěšnou pomoc v klientově spirituální rovině je znalost vlastní duchovní dimenze. Pro tento úkol jsem nastínila dva možné nástroje a v další kapitole se zaměřím na nástroje, kterými může sociální pracovník prozkoumat a posoudit spirituální oblast klienta.

3. Spirituální posouzení

Cílem mé práce je zjistit, jaké benefity a bariéry vidí sociální pracovníci ve vybraných nástrojích spirituálního posouzení použitelného v sociální práci. Je proto na místě tyto nástroje představit. V této kapitole seznámím čtenáře s několika nástroji duchovního posouzení, které mohou být použity u klientů, a budu se snažit objasnit způsob jejich zadávání a vyhodnocení. Nejprve se však budu zabývat otázkou spirituálního posouzení v kontextu sociální práce.

Vlastní duchovní oblast klientů nebývá jednoduché rozeznat, obzvláště pokud se jedná o spiritualitu neprojevovanou náboženským vyznáním. Každý sociální pracovník by se měl naučit nejen začlenit spirituální dimenzi do svého posouzení, ale i vnímat spirituální potřeby svých klientů. Nástroje spirituálního posouzení pak pomohou pracovníkům lépe identifikovat prvky klientovy spirituální oblasti a zjišťovat, jaké zdroje, popřípadě limity se v této oblasti nachází. (Opatrný, 2021, s. 126, online)

Zjišťování, jaké potřeby jsou ve spirituální rovině uspokojeny, a jestli vůbec, popřípadě jaké zdroje klient či sociální pracovník může pro jejich naplnění využít, je nelehký úkol. Není to otázka, na kterou bychom mohli dát jednoznačnou odpověď. Uvědomme si, kolik klientů sociální práce má, jaké věkové kategorie, jakého etnika, s jakými potřebami (a nemyslím tím pouze ty duchovní). Hlavním předpokladem pro kvalitní spirituální posouzení je proto individuální přístup, stejně tak jako je tomu i u posouzení celé životní situace klienta. Pracovník by měl mít osvojené komunikační dovednosti a schopnost aktivního naslouchání. I pokud sociální pracovník zrovna nevyužívá žádný nástroj spirituálního posouzení, je lepší klást otázky otevřené a dát klientovi možnost rozvádět své odpovědi tak, jak on sám uzná za vhodné. Dále nesmí chybět ani umění navázat s klientem dobrý vztah a uvést jej do bezpečného prostředí, kde nebudou žádné rušivé prvky, či riziko prolomení soukromí. (Úlehla, 1999, s. 54-62)

Spirituální posouzení by v repertoáru sociálních pracovníků nemělo být pouhou formalitou, na kterou se třeba klienta zeptají, ale dále se získanými informacemi již nepracují. Je zcela zásadní, aby tyto znalosti sociální pracovníci využívali a neváhali se dále doptávat klientů na aktuálnost a pravdivost těchto sdělení. Obzvláště vnímaví by měli být pracovníci u osob ve zdravotnickém či jiném pobytovém zařízení a jejich příbuzných (osoby v paliativní či hospicové péči, osoby v psychiatrických nemocnicích a léčebnách, osoby ve výkonu trestu

odnětí svobody, děti umístěné do ústavní péče a jejich rodiče...). (McManus, 2021, s. 230-232; Svatošová, 1995, s. 18-20)

Obecně můžeme rozlišovat několik typů nástrojů spirituálního posouzení. Nejčastěji se setkáme s dotazníky nebo rozhovorem pracovníka s klientem. Dotazníkové šetření nabízí univerzální nástroj pro větší množství klientů, ve své jednotnosti jsou však mnohdy velmi obecné a postrádají prostor pro bližší upřesnění. Mohou obsahovat slova, kterým klienti nerozumí, nebo si jejich obsah vyloží jinak než sociální pracovník, a to má za následek nedorozumění v další péči. Použití dotazníků je rychlejší a pro pracovníka není tolik náročné jako rozhovor. Ten se využívá spíše v případech, kdy k tomu má jak klient, tak i pracovník prostor, čas a prostředky. Může být delší, ale mohou se díky němu objevit témata, která by obecný dotazník neobsáhl. V praxi se lze setkat s použitím dotazníku jako prvním, úvodním a obecným nástrojem k posouzení spirituality klienta, který je následně rozvinut rozhovorem sloužící ke konkrétnějšímu porozumění duchovního života daného člověka. (Opatrný, 2021, s. 129, online)

Nyní již přejdu k představení konkrétních nástrojů spirituálního posouzení, se kterými se můžeme setkat nejen v českém prostředí, ale hlavně v zahraničí. Tyto nástroje se vzájemně ovlivňují, autoři na sebe navazují a snaží se přijít na nástroj, který by dokázal univerzálně posoudit duchovní dimenzi klienta rychle, ale efektivně. Otázkou však zůstává, zda je možné na jeden takový nástroj přijít.

3.1 MIMBRA

Existuje mnoho různých nástrojů vyznačujících se různou délkou trvání a kvalitou získaných informací. Někdy sociální pracovník nemůže využít posouzení zabírající delší čas, a je potřeba volit nástroj, který umožní rychlé získávání jasných a přehledných výsledků. Jedním takovým prostředkem je MIMBRA, krátké, ale přesto efektivní posouzení. Pracovníci jej mohou použít pro prvotní zaznamenání klientovy spirituality a dále pracovat s jiným, konkrétnějším nástrojem, který umožní specifitější posouzení. Zkratka MIMBRA se odvíjí od anglických slov *meaning*, *importance*, *membership*, *beliefs*, *relevance*, *action*. Česky by tato sova znamenala význam, důležitost, členství, víra, závažnost a akce. Na tyto prvky spirituality se zaměřují otázky z tohoto souboru:

- Co vám pomáhá k vnímání smyslu, naděje, radosti a spokojenosti v životě?
- Je pro vás spiritualita, víra, náboženství nějak důležitá? Proč?

- Patříte do nějaké skupiny, společenství nebo komunity, která je vám v životě oporou?
- Jaké praktiky, zvyky, hodnoty nebo přesvědčení (např. modlitba, meditace, rituály...) vám pomáhají vypořádat se s aktuální situací?
- Co z toho je pro vás nyní relevantní a má dopad na vztyčený cíl?
- Co můžeme použít pro naši společnou práci? (Doležel, 2017, s. 45)

3.2 Krátké úvodní posouzení podle JCAHO

Zkratka JCAHO odkazuje na největší a nejvlivnější agenturu zdravotnických zařízení v USA Joint Commission on Accreditation of Healthcare Organizations (Společná komise akreditace zdravotnických organizací), která v roce 2001 implementovala duchovní posouzení jako podmínku pro udělení akreditace zdravotnických zařízení. Jak již jméno napovídá, tento nástroj je rychlý, ale přesto efektivní a dokáže pomocí několika otázek zjistit, jaké jsou klientovy spirituální potřeby. Jelikož byl vytvořen zejména pro lékařské prostředí, dokáží si představit jeho využití v podobných zařízeních, nicméně některé otázky by se daly implementovat i pro úvodní intervenci a rychlé zjištění potřeb klientů z jiných prostředí a sociálních zařízení. Pro vytvoření univerzálního posouzení JCAHO vytvořilo seznam otázek, které se dají při tomto typu posouzení použít, z nichž některé uvádím v mé práci:

- Co vás naplňuje nadějí a silou? Co je vaší životní filosofií?
- Co pro vás znamená smrt a utrpení?
- Má pro vás víra v Boha a/nebo modlitba nějaký význam? Jak vyjadřujete svoji spiritualitu?
- Jak vám vaše víra pomáhá se vyrovnat s nemocí (popř. jinou životní situací)? (Doležel, 2017, s. 45; Hodge, 2006, s. 317-319)

3.3 Nástroje pocházející z lékařského prostředí

Následující tři nástroje FICA, HOPE a iCARING vkládám do jedné kapitoly, protože všechny tři jsou si podobné a vychází se stejného základu. Byly navrženy pro použití v lékařském prostředí a dají se použít i v sociální práci. Jsou poměrně otevřené, dají se proto využít jak v rozhovoru, tak jako dotazníkové šetření. Obsahují sadu několika otázek, které jsou seskupeny do oblastí. Název celého nástroje vychází z prvních písmen názvů těchto oblastí.

3.3.1 FICA

Jako první se zaměřím na posouzení FICA. Název tohoto nástroje vychází z prvních písmen anglických slov *faith* (oblast víry, náboženství, přesvědčení u klienta), *importance* a *influence* (důležitost, významnost spirituality v životě, její dopad na život), *community* (náboženská komunita, společenství, vztahovost) a *action*, někdy uváděné i *address in care* (potřeba duchovní péče, zařazení spirituality do péče, uvedení do akce). Autorkou je americká lékařka Christina Puchalski, která navrhla tento model pro použití v lékařské péči. Z ní se rozšířil i do dalších oblastí společenských věd, včetně sociální práce. Je považován za jeden z mála vhodných dotazníků pro posuzování spirituality, protože je díky přehlednosti, jednoduchosti, názornosti a dobré výpovědní hodnotě snadno použitelný pro všechny typy klientů sociální práce. Jeho cílem je vyhodnotit duchovní aspekty osobnosti a má tak sloužit jako vodítko pro duchovní podporu. Není nutné se doslovně držet daných formulací výroků, otázky lze strukturovat a upravit podle potřeb každého jednotlivce, což může zjednodušit jeho pochopení a předejít komunikačním bariérám. Také je oceňována rychlost jeho vyplnění a vyhodnocení oproti jiným, delším dotazníkům, které mnohdy ani nedokáží obsáhnout to, co FICA. Rovněž je přínosné, že se otázky dají pokládat buďto v rámci dialogu, anebo je může klient vyplnit sám bez přítomnosti jiné osoby v dotazníkovém záznamu. (Hrnčiariková a Hrnčiarik, 2011, s. 329; Hajnová Fukasová et al., 2015, s. 16; Novotná a Kala, 2015, s. 24)

V rámci příkladu využití tohoto nástroje v sociální práci uvádím následující otázky:

Pro oblast víry (F):

- Je pro vás spiritualita důležitá?
- Existuje nějaké (spirituální) přesvědčení, které vám pomáhá překonávat obtíže?
- Co dává vašemu životu smysl?

Pro oblast důležitosti (I):

- Hraje ve vašem životě víra nějakou roli? Jak moc?
- Ovlivňuje nějak vaše rozhodování?

Pro oblast společenství (C):

- Existuje člověk (nebo skupina osob), kteří jsou pro vás důležití?
- Jste součástí nějaké komunity nebo společenství?

Pro oblast akce (A):

- Chtěl/a byste, aby pracovník zařadil tyto informace do plánu práce? Jak? (Pulaski, 2022, s. 6-7, online)

3.3.2 HOPE

Anglické slovo hope se překládá jako naděje, a tomu odpovídá i cíl tohoto dotazníku: hledá klientovy zdroje naděje. Písmeno H je od slova *hope* a značí tedy oblast naděje, smysl života, zdroje síly, míru, víry; O *organized religion* znamená význam (organizovaného) náboženství; P je zkratkou pro *personal spirituality and practices*, tedy pro osobní spiritualitu a její vyjadřování, a poslední E značí *effect on medical care*, jaký dopad má spiritualita na zdravotní péči klienta a na otázky týkající se konce života. Využití dotazníku HOPE je menší než FICA, nicméně i tento nástroj je vhodný pro sociální práci, zejména pro hlubší exploraci spirituality a náboženskosti klienta. Přijde mi, že tento dotazník se více zabývá religiozitou než spiritualitou obecně, a doporučené otázky jsou spíše uzavřené než otevřené. (Opatrný, 2021, s. 130-131, online)

Otázky vhodné k použití jsou pro první oblast (H):

- Co vám dává v životě pocit vnitřní pohody? Kde berete zdroje naděje, síly, pohody a míru? Co vás drží nad vodou v těžkých okamžicích?
- Mohou tyto zdroje souviset s vašimi náboženskými nebo duchovními přesvědčeními?

Pro oblast organizovaného náboženství (O) je to zejména:

- Jste členem nějakého organizovaného náboženství, společenství nebo komunity?
- Jak je to pro vás důležité? Jaké aspekty vašeho náboženství jsou pro vás užitečné?

Na osobní spiritualitu (P) se lze ptát těmito otázkami:

- Máte nějaké osobní přesvědčení nezávislé na náboženství? Jak se projevuje?
- Věříte v Boha? Jaký s ním máte vztah?
- Jaké praktiky vaší spirituality nebo vašeho přesvědčení vám pomáhají? (myšleno například modlitba, meditace, četba náboženských textů, poslech hudby, komunikace s přírodou...)

Význam dopadu spirituality (E) lze prozkoumat takto:

- Ovlivnila vaše současná situace schopnosti dělat věci, které jsou pro vaši spiritualitu důležité? Jak bych vám s tím mohl/a pomoci?
- Pomohlo by vám promluvit si s duchovním? (Opatrný, 2021, s. 130-134, online; Anandarajah a Hight, 2001, s. 85-87)

3.3.3 iCARING

Autorem modelu iCARING je David Hodge, autor dalších nástrojů pro posouzení spirituality, kterým se budu věnovat v následující části. V tomto případě se pokoušel propojit model FICA a HOPE tak, aby nový koncept mohl těžit ze silných stránek obou předcházejících nástrojů. Názvy jednotlivých oblastí pro posouzení jsou *importance* (důležitost spirituality a náboženství) *community* (účast ve společenství), *assesses and resources* (jak moc můžeme spiritualitu vnímat jako zdroj a přínos), *influences* (vliv spirituality na klienta), *needs* (spirituální potřeby) a *goals* (vliv spirituality na cíle v sociální práci). (Opatrný, 2021, s. 132, online; Hodge, 2015, s. 33)

Vhodné je využití takových typů otázek:

- Jak důležitá je pro vás spiritualita/náboženství?
- Navštěvujete kostel nebo jiný typ náboženského či duchovního shromáždění?
- Existují nějaké duchovní praktiky nebo přesvědčení, které považujete za užitečné při řešení potíží?
- Jak vaše duchovní stránka formovala vaši reakci na aktuální situaci?
- Existuje nějaká duchovní potřeba, se kterou vám mohu pomoci?
- Měl/a byste zájem o začlenění spirituality do dalšího plánu společné práce? Jak by to mělo vypadat? (Opatrný, 2021, s. 132, online, Hodge, 2015, s. 33)

Tento koncept je již delší než dva předchozí a poměrně komplexní. Nicméně to otevírá možnosti pro hutný dialog mezi klientem a sociálním pracovníkem. Je však potřeba, aby pracovník otázky pokládal jazykem pro klienta srozumitelným a dokázal v případě potřeby vysvětlit slova, kterým by uživatel nerozuměl. Použití tohoto nástroje umožňuje získání informací od klientů projevující svoji spiritualitu nábožensky i nenábožensky. Poslední otázka zaměřená na spiritualitu v další spolupráci je něco, co v předchozích modelech chybělo, zároveň je důležité, aby si klient sám určil, jak moc chce pracovat s duchovní oblastí.

3.4 Nástroje Davida Hodge

Druhou skupinu podobných a na sebe navazujících nástrojů spirituálního posouzení tvoří pětice, která se používá pro zaznamenávání spirituality a její proměnou a vlivem na člověka v čase. Autorem je již zmíněný David Hodge, který ve snaze zpestřit klasický nástroj rozhovoru či dotazníku přišel s využitím duchovní historie, mapy života, ekomapy a genogramu. Hodge pak vypracoval i posouzení, které se váže na duchovní stránku klienta v minulosti, přítomnosti a budoucnosti.

3.4.1 Duchovní historie

Tento nástroj se využívá při popisu klientovy spirituální minulosti, přičemž je snahou pracovníka nechat klienta vyprávět a podporovat jej v uvědomování si důležitých životních momentů, které souvisí s jeho spiritualitou. Koncept duchovní historie je otevřený individuálním změnám, a klienti i pracovníci jej mohou upravit tak, aby z něj dokázali co nejvíce výtěžit. Jeho použití je vhodné u klientů, kteří preferují verbální vyjádření před uměleckým, a kterým není nepříjemné hovořit o své rodině, dětství, minulosti. Otázky, které pracovník klientovi klade, jsou zaměřené na duchovní rodinnou tradici, na význam spirituality v rodině klienta, na duchovní zážitky i na nynější stav klienta v rámci spirituality. Pracovník má tak možnost poznat prostředí, ze kterého klient pochází, a které ovlivnilo jeho nynější spiritualitu. Může tak zjistit, jaké jsou pevné body, o které se může opřít, a také, která místa nebyla a nejsou klientovi oporou. (Hodge, 2020, s. 6-9, online; Larocca-Pitts, 2008, s. 1-12)

3.4.2 Duchovní mapa života

Tento nástroj je určen specificky pro klienty, kteří se rádi vyjadřují umělecky. Při vypracovávání tohoto posouzení je role pracovníka umístěna do pozadí a klient si sám vytváří spirituální příběh svého života. Můžeme zde vidět spojitosti s předchozím způsobem, oba se zaměřují na historii spirituálního života, ale duchovní mapa je spíše klientův samostatný projev, zatímco duchovní historie se snaží o zachycení klientovy spirituality pomocí dialogu a otázek, které pokládá pracovník. Tvorba spirituální mapy spočívá v záznamu duchovního života klienta na papír. Mělo by být zobrazeno, odkud kam jde, kde se na cestě nachází nyní, a jak jej na této cestě provází spiritualita. Bývají vyznačeny duchovně významné události, např. v podobě prohlubní, kopců nebo jiných pomyslných překážek na cestě, či kreseb a symbolů poblíž ní. Použití tohoto nástroje může být výhodné u klientů, kteří jsou umělecky nadaní, staví je to do role aktivních a plně zapojených tvůrců, mohou být hrdí na své dílo a sami si řídit proces intervence. Pro pracovníka může být tento přístup obtížný, protože je

nelehké se zdržet komentářů a zůstat pouze v roli pozorovatele. Doptávání se na příběh a významů kresby nastává až po ukončení práce klienta. Vhodné je pokládání otázek zaměřující se na klientův vztah s Bohem, rituály a spirituální podporu. (Hodge, 2005, s. 34-35)

3.4.3 Duchovní ekomapa

Rozdíl mezi životní mapou a ekomapou je v tom, že zatímco životní mapa zaznamenává vývoj a proměny klientova duchovního života v čase, ekomapa se zaměřuje na aktuální stav. Je to opět nástroj vhodný pro kreativní jedince, protože mohou umělecky vyjádřit osoby, předměty, rituály, systémy, zdroje a překážky, které vnímají ve vlastní spiritualitě. Důležitou součástí jsou také vztahy, které má klient s těmito objekty a osobami. Výhodou je opět grafické ztvárnění tohoto nástroje, které neklade téměř žádné meze a naopak umožňuje klientovi použít různé barvy, znaky, kresby, symboly... Je to rychlý, přehledný a efektivní nástroj pro zjišťování zdrojů, slabých míst a dalších významných aspektů klientova spirituálního života. (Hodge, 2005, s. 56-62, 64-74)

3.4.4 Duchovní genogram

Genogram je nástroj, který zkoumá spirituální vzorce předávané po tři generace od klienta. Jelikož je jeho tvorba náročná, už nedává takový prostor pro kreativní vyjádření; barevné a symbolické rozlišení jsou spíše funkční než estetické (např. různé barvy odlišují různá náboženství v rodině). Také lze do genogramu zahrnout i důležité rodinné a spirituální či náboženské události. Užití tohoto konceptu není vhodné u klientů, kteří neznají kořeny své rodiny nebo se rodinnou minulostí nechtějí zabývat. Může to však být dobrý nástroj pro prozkoumání rodinných vazeb a toho, co v rodině funguje, o co by se klient mohl opřít, anebo co nefunguje, a proč to tak může být. Posouzení pomocí tohoto nástroje je obtížné a časově náročné, stejně jako jeho vypracování. (Hodge, 2005, s. 79-84, 94-95)

3.4.5 Posouzení podle časové linie klienta

Jako poslední přístup od Davida Hodge zmiňují posouzení, které se zaměřuje na spiritualitu klienta v čase. V centru pozornosti je snaha o nalezení klientovy spirituality, včetně její proměny v minulosti a výhledu do budoucna. Tento přístup je podobný duchovní mapě života, ale je více zaměřený na kladení otázek a dialog klienta s pracovníkem. Podobnost můžeme také spatřit s duchovní historií, nicméně tento koncept se pohybuje i v čase přítomném a budoucím. Otázky, které Hodge nabízí v rámci tohoto přístupu, jsou položeny tak, že klient téměř ani nepozná, že se jej pracovník ptá na spiritualitu či religiozitu. Na druhou stranu se

nemohu zbavit dojmu, že některé otázky jsou položeny až příliš obecně, a tak posouzení nemůže být dost konkrétní a individuální. Tento koncept mi ale přijde pro sociální práci velmi dobře využitelný, i když možná časově náročnější. (Doležel, 2017, s. 46)

Příklady otázek pro pochopení klientovy minulosti jsou:

- Jak jste se dokázal/a vyrovnat s těžkostmi v minulosti?
- Co vám dříve dávalo smysl (význam, naději do budoucna)?
- Kdy jste byl/a nejšťastnější?
- Na jaké úspěchy jste nejpyšnější?

Pro prozkoumání budoucnosti, plánů, cílů, očekávání a snů lze použít tyto dotazy:

- O co v životě usilujete? Jaké máte plány pro budoucnost?
- Kdybyste měl/a jen rok života, co je to nejdůležitější, co byste chtěl/a udělat?
- Jaký odkaz byste rád/a zanechal/a? Jak byste chtěl/a aby si vás lidé pamatovali?
- Proč je důležité, že jste na světě?

Na aktuální rozpoložení spirituality se mohou pracovníci ptát takto:

- Jaké rituály nebo praktiky jsou pro vás důležité?
- Jaké zkušenosti vás naplňují smyslem života?
- Co vás udržuje nad vodou během těžkých okamžiků?
- Kde nacházíte klid, inspiraci? Kde máte pocit bezpečí, ujištění?
- Změnily nějak obtížné situace váš život k lepšímu?
- Co vám dává sílu překonávat obtíže? Co vám pomáhá snášet každodenní těžkosti?
- Co si nejvíce vyčítáte?
- Kdo vám nejlépe rozumí? Komu můžete vyjádřit lásku?
- Kdybyste mohl/a, co byste změnil/a ve svém životě? (Hodge, 2013, s. 226-228)

Popsala jsem celkem deset nástrojů spirituálního posouzení, z nichž je každý jiný a jednotlivé využití konceptů se nabízí v různých situacích. V textu jsem se snažila pojetí objektivně vymezit, ale nabídla jsem i své subjektivní názory na klady a zápory jednotlivých nástrojů. Na tyto aspekty se zaměřím v následující části, která bude soustředěna na zkoumání bariér a benefitů, které uvádí i jiní sociální pracovníci, a také na vnímání možného užití nástrojů v praxi.

4. Představení výzkumu

V teoretické části bylo mým záměrem popsat nástroje spirituálního posouzení v sociální práci. Nejprve jsem představila oblast sociální práce a konkrétněji se zabývala posouzením životní situace klienta. Dále jsem se zaměřila na oblast spirituality, kdy jsem objasnila její důležitost jako nedílnou součást každé lidské bytosti. Následně jsem čtenáře seznámila s několika nástroji spirituálního posouzení, které je v sociální práci možné užít. Na tuto kapitolu navazují v této části textu, v níž se za pomoci výzkumných technik budu snažit naplnit cíl mé práce.

Účelem této práce a výzkumu je přijít na to, které z představených nástrojů spirituálního posouzení se nejlépe dají použít v praxi sociální práce, a jaké podle vybraných respondentů skýtají benefity a bariéry. Zatím neexistuje jeden univerzální nástroj spirituálního posouzení, který by se dal použít pro všechny cílové skupiny, avšak předpokládám, že z výsledků mé práce budeme moci některé eliminovat, anebo naopak zjistit, že se kladné odpovědi respondentů u konkrétního nástroje shodují. Pokud je mi známo, žádný takový výzkum ještě nebyl proveden, přesto je v praxi sociálních pracovníků potřeba vědět, jaké nástroje vůbec existují, a jak je lze použít pro danou cílovou skupinu.

Výzkumnou část začnu představením cíle a vytvořením výzkumných otázek, na které budu hledat odpovědi. Dále popíši, jakým způsobem bude výzkum prováděn, zaměřím se na představení respondentů, technik sběru dat a jejich analýzu, ze které vyvodím závěry, které blíže rozepíši v diskuzi.

5. Zvolená metodologie

Výzkum v mé práci bude empirický. To znamená, že jeho základní ideou je využívání teoretických znalostí pro zodpovídání otázek a naplňování cílů. Výsledky empirického výzkumu slouží k potvrzení, nebo vyvrácení hypotéz, anebo k nabytí nových znalostí. V mém případě jde o zjištění nové informace. (Punch, 2008, s. 11)

Mnou zvolený typ empirického výzkumu bude kvalitativní. Tento způsob bádání se zaměřuje na pochopení a nahlížení světa jednotlivci či menšími skupinami. Neužívají se statistické metody a techniky, kýženým výsledkem je velké množství informací od malé skupiny respondentů. (Hendl, 2005, s. 50-55)

Kvalitativní výzkum nabízí mnoho metod sběru dat, mezi nimiž je pro moji práci nejvhodnější rozhovor. Volím rozhovor polostrukturovaný, jelikož mi dává možnost opírat se o předem připravené otázky, ale zároveň je otevřený dalším otázkám, které mohou vyvstat. (Baum, Gojová, eds., 2014, s. 94-96) Při dotazování jsem dala respondentům prostor nastudovat stručné informace o jednotlivých typech posouzení a poté je požádala, aby odpověděli na otázky, které jsou shodné s podotázkami hlavní výzkumné otázky (tedy jaké vidí benefity a bariéry, a jaké posouzení je podle nich nejvhodnější). S některými respondenty jsem měla možnost vést rozhovor při setkání tváří v tvář, s jedním respondentem jsme hovořili telefonicky a s dalšími respondenty jsme interview vedli přes hovor na sociální síti Facebook. Z rozhovorů jsem si vytvořila psané záznamy, které jsem využila při zpracování dat. Všichni respondenti byli ujisti o zachování jejich anonymity a dobrovolně souhlasili s účastí na výzkumu pro moji bakalářskou práci.

Cílem mého bádání je zjištění, jaké benefity a jaké bariéry spatřují vybraní sociální pracovníci v použití vybraných nástrojů spirituálního posouzení v praxi. Tato formulace koreluje i s mojí hlavní výzkumnou otázkou. Pro zjednodušení hledání odpovědí si stanovuji tři podotázky:

První otázka zní: Jaké benefity vidí sociální pracovníci u vybraných nástrojů spirituálního posouzení?

Druhá otázka zní: Jaké bariéry vidí sociální pracovníci u vybraných nástrojů spirituálního posouzení?

Třetí otázka zní: Jaký nástroj spirituálního posouzení je podle vás nejvhodnější volbou?

6. Popis výzkumného souboru

Výzkumný soubor lze také pojmenovat jako množina zkoumaných objektů. Zkráceně lze použít pojem vzorek. Ten zastupuje celkový souhrn objektů, které lze zkoumat, a za kterého je vybírán určitý počet zkoumaných objektů. Výsledky zjištěné u vzorku by měl být zobecnitelné pro celý základní soubor. (Reichel, 2009, s. 76)

V mém případě je základním souborem skupina sociálních pracovníků, jež lze definovat podle zákona 108/2006 Sb. o sociálních službách v §9 a §10. (108/2006 Sb. Zákon o sociálních službách, online)

Konkrétní respondenty jsem účelově, jsem si vědoma toho, že účelový výběr neumožní zaznamenání všeobecného úsudku, nicméně výsledky takto zpracované neztrácí na validitě. (Disman, 2011, s. 112)

Celkem se mi podařilo udělat rozhovor se šesti respondenty. V rámci kvalitativního výzkumu mi šlo o zjištění velkého množství informací a nebylo v mých silách zajistit respondentů více. Jsem si však jistá, že validní data od několika pracovníků přispějí mé práci více, než pouze stručné a chabé odpovědi od mnoha respondentů. V zájmu zachování anonymity mých respondentů budu jejich jména kódovat pod písmeny A, D, H, J, P, S.

7. Analýza a interpretace výsledků

Všichni respondenti poskytli odpovědi na otázky, které jsem se jich zeptala. Výsledky rozhovorů přibližuji v následujícím textu, ve kterém analyzuji benefity, bariéry a možnosti praktického využití, které sociální pracovníci uvedli v souvislosti s daným nástrojem spirituálního posouzení.

7.1 MIMBRA

Jako hlavní plusy uváděli respondenti P a J možnost spolupráce na zakázce spirituality, tedy spojení sociální práce a duchovního života klienta.

„Co se mi líbí, že se tohle posouzení ptá na smysl naděje a radosti, že hledá zdroje, o který se klient může opřít. Snaží se je spojit do sociální práce a společného plánování.“ (P)

„Taky se je ptám na jejich život, co pro ně bylo dříve běžné, a co bychom spolu mohli dělat alespoň v nějaké přizpůsobené míře, co zachovat.“ (J)

H a D se dále domnívají, že lze tento nástroj využít u klientů, kteří svoji spiritualitu již nějak projevují.

„Možná by se mi hodně líbilo využití s klienty kteří jsou více zabráněni do tématu spirituality. U lidí, kteří tohle vůbec neřeší – může jim to připadat kýčovitě.... Myslím, že je to dobrý využití ale hlavně u lidí, kteří tu spiritualitu už řeší.“ (D)

„Výhodu vidím v tom, že pro klienty, pro který je spiritualita už důležitá, pro ně je to dobrý. Pro ty, co o ní přemýšlí, co ji považují za důležitou součást života, co si jí jsou vědomi. A... taky se mi líbí ta jedna otázka, co směřuje ke zjišťování sociálních vazeb, na tu komunitu kolem klienta, to je důležitý...“ (H)

Obecně se respondenti shodovali, že v případě klienta, který své duchovní dimenzi nevěnuje pozornost, se mohou otázky minout účinkem. Také se objevovaly námitky, že toto posouzení může být bráno klienty jako dlouhé nezajímavé, nudné (A), a že by s žádostí na spirituální zakázku měl přijít sám klient, aby neměl pocit, že mu tuto oblast pracovník vnucuje (D a P).

„Na druhou stranu to pro některý pracovníky může být zdlouhavý, i pro ty klienty. Pro oba. Když se to využije v plném měřítku, tak to může být dlouhý, nudný.“ (A)

„Přijde mi to hodně náboženský. Ne jenom jako spirituální, jako duchovní obecně, že se to neptá jenom na tu životní filosofii, ale i na víru a na náboženství, což nevím, jak by se na to tvářili třeba mladší klienti“ (P)

Respondent S považuje za hlavní bariéru chybějící zaměření na osobní filosofii či životní přesvědčení, což může lidem bez náboženského zaměření chybět. Vesměs je MIMBRA vnímán jako vhodný nástroj pro klienty, kteří by rádi více prozkoumali svoji spiritualitu. Všechny otázky nemusí některým klientům vyhovovat, a proto je jeho využití jako úvodního posouzení možné, ale je třeba posouzení přizpůsobit individuálně.

7.2 Úvodní posouzení podle JCAHO

Úvodní posouzení sestavené JCAHO bylo některými respondenty přirovnáváno k posouzení MIMBRA:

„To taky jako ta MIMBRA, hledá to ty zdroje klienta a snaží se pochopit tu jeho víru, tu spiritualitu nebo tu náboženskost, snaží se s tím pracovat“ (P)

„Mně přijde, že je v něčem, v rámci těch otázek, podobné té MIMBŘE. A... a zase budu odpovídat podobně, zase mi to individuálně – u někoho, kdo řeší takovýhle témata, mi to přišlo... míň vhodný než ta MIMBRA...“ (D)

Respondenti D, J a H se shodli na tom, že otázky smrti a utrpení nejsou vhodné pro prvotní kontakt s klientem, a je potřeba si nejprve vybudovat důvěru.

„Hodně lidí se bojí odpovědět na ty otázky, takže se jim spíš vyhýbají. A podle mě to potřebuje mít už vybudovaný vztah s člověkem, protože člověk má často problém to řešit sám se sebou, natož pak s někým koho nezná.“ (D)

„Ale ty otázky týkající se smrti a utrpení tak to bych si nechala až na další setkání, až se vytvoří aspoň nějaký vztah mezi mnou a klientem. Nějaký pole důvěry... v němž se klient nebude bát o těchhle tématech mluvit otevřeně.“ (J)

„...že se (posouzení) nevyhýbá těm těžkým tématům, smrt, utrpení, nemoc, to může pomoci se s tím vyrovnat... nebo smířit. Jak klientovi tak i blízkým.“ (H)

H vidí takové otázky jako zdroj i limit; pokud jsou pokládány citlivě, mohou pomoci najít zdroje, jestliže se klient nebo jeho blízcí nachází v takových těžkých situacích. Naopak S tyto

otázky přijímá jako nedílnou součást koloběhu života: „*To posouzení taky bere v úvahu otázky života a smrti, kterou člověk prostě musí brát jako přirozenou součást života*“

Respondenti D, J i H uvádí jako další benefit fakt, že se toto posouzení snaží zaměřit na zdroje klienta. A a H se také shodují, že tento nástroj může zvýšit kvalitu poskytované služby, potažmo i vztahy zaměstnanců s klienty.

„*A zaručuje to určitě lepší péči, jak zdravotnickou, když to použije personál, tak i v sociální práci, že se na to bude ptát pracovník pozůstalých*“ (H)

„*Tak tady vidím hlavně výhodu v tom, že to určitě zvyšuje kvalitu zdravotní péče, tam kde se to využívá. Vlastně to... ve své podstatě zvyšuje vzájemné vztahy, důvěryhodnost toho zařízení, a taky i nejspíš spokojenost zaměstnanců, že vědí, že se to zařízení zajímá o klienty v tomhle spirituálním ohledu.*“ (A)

D dále uvedl, že jsou oba uvedené nástroje velmi individuální a záleží na klientovi, zda chce otevírat téma spirituality, či nikoliv. V rámci duchovní závažnosti S projevuje názor, že je bariérou zaměření na křesťanský podtext posouzení, ale jako benefit vidí otázku zaměřenou na životní filosofii: „*Zavádějící je ale dle mého názoru takovej ten... jakoby fokus na křesťanství, respektive monoteistického boha. Ale otázku zaměřenou na filosofii ovšem zase beru jako velký pozitivum. Tak nevím. Plus aj minus.*“

Respondenti hodnotí tento nástroj posouzení spíše kladně, ale vnímají i limity, které mohou vyvstat, obzvláště negativně byly hodnoceny otázky týkající se smrti, utrpení, nemoci, a dále pak i velké zaměření na spiritualitu, respektive na náboženskost. Jako benefit je vnímána spolupráce s klientem a snaha v hledání zdrojů, stejně jako vidina zlepšení kvality poskytované péče při použití tohoto přístupu.

7.3 FICA

FICA byla respondenty A, P, H i J vnímána jako velmi dobrý flexibilní a rozmanitý nástroj zajišťující efektivní a obsáhle posouzení. Jako hlavní benefity udávali otázky hledající zdroje a velkou výpovědní hodnotu.

„*Na té FICE se mi líbí, že se ty otázky nemusí dodržovat úplně doslova. Že si to ten pracovník může upravit, aby mu to sedlo. A taky na tom, jak je klient, že se nedá na všechny použít prostě jedna konkrétní otázka. Takže ten princip je stejný, ale změní se slova. V tom je to právě takový univerzální.*“ (P)

„Tak tady je velkou výhodou, že je to poměrně snadný pro pracovníky. Ale i pro klienty. Že je to jak rychlý, tak aj flexibilní, jak to klade ty otázky. A líbí se mi, že... to má i velkou výpovědní hodnotu, to je jako fajn.“ (A)

„Individuální přístup v kladení otázek, přizpůsobení ve formě odpovědi, klient sám posuzuje a rozhoduje o důležitosti pro další spolupráci... Ty jednotlivé otázky jsou hodně rozmanitě podané,... nejde jenom o to náboženství, že to není to hlavní. A... nevím, já tady ten mínus nevidím, ono je prostě efektivní a obsáhlé, super.“ (H)

„Tak tady si myslím, že se jedná o použitelný a podnětný otázky, že mohou pomoci tomu, aby se klient víc otevřel, aby si dokázal říct, co potřebuje“ (J)

H i J kvitují fakt, že záleží na klientovi, jak moc se tématu spirituality bude chtít věnovat. P a S se ale obávají reakce nenábožensky založených klientů na některé otázky, jelikož podle nich nejsou obecně spirituální, ale nábožensky zbarvené. Celkově tedy respondenti vnímají nástroj FICA podobně jako MIMBRA, tedy jako efektivní a flexibilní nástroj s dobrou výpovědní hodnotou, který je převážně zaměřen na hledání zdrojů klientova života. Při individuálním zhodnocení situace lze použít některé nebo všechny otázky z tohoto posouzení. Nelze však říci, že by bylo vhodné pro všechny typy klientů napříč veškerou spirituální diverzitou.

7.4 HOPE

HOPE je nástroj, který hledá zdroje (podle P), naději (J) a silné stránky (A). Opět se objevují odpovědi, které kladně hodnotí flexibilitu přístupu a široké spektrum otázek. Respondent D vnímá otázky tohoto posouzení jako lehčí a méně invazivní než předešlé. Celkový přístup hodnotí jako vhodnější, jelikož již tolik nepředpokládá uvědomovanou spiritualitu posuzovaného klienta. Podle A tento nástroj rovněž zvyšuje kvalitu poskytované péče:

„A klient se může cítit více vyslyšenej, víc respektovanej. Že to zlepšuje vztah klienta s pracovníkem, že to zvyšuje i kvalitu péče. Což je super situace.“

Zároveň se u respondentů P a J opakují obavy, jak na otázky zaměřené k naději zareagují klienti, kteří podle vlastních slov naději nemají anebo ji ztratili.

„...když se některých klientů zeptám na naději, tak mi řeknou, že všechno vidí černě, že žádnou nemaj.“ (P)

„Tak je super se ptát na naději. Na to, v čem ji klient vidí, co ho posiluje. Ale co zase, když klient by řekl, že tu naději ztratil, že ji nevidí, když... nevěří prostě obecně v nic nebo ničemu. Prostě nevidí šanci na zlepšení.“ (J)

Ohledně spirituálních otázek se opět zajímavě vyjadřuje respondent S: *„...(HOPE) nezmiňuje pouze existenci jednoho boha, ale poukazuje na praktikování dalších spirituálních praktik, třeba meditace, ale i běžné rituály nespirituálně založeného člověka, jako poslech hudby třeba, což já osobně považuju za velký pozitivum“*

Celkově je HOPE respondenty vnímán jako vhodný nástroj, jehož využití může umožnit dobré spirituální posouzení a nalezení zdrojů naděje klienta. Respondenti dále uvádí i možné zvýšení kvality a zlepšení postavení klienta ve vztahu se sociálním pracovníkem. Sporné však je, jak by takové posouzení přijali klienti, kteří se propadli do beznaděje, zda by dokázali s pracovníkem najít nějaké zdroje, které by jim pomohly.

7.5 iCARING

Nástroj iCARING by měl spojovat benefity posouzení HOPE i FICA. Sice se objevují odpovědi pozitivně hodnotící tento koncept, respondenti více vyjmenovávali spíše bariéry.

S a P se shodují v názoru, že tento nástroj intenzivně prozkoumává klientovu spiritualitu, a může tak být časově náročný: *„Tohle mi přijde, že jde hodně do hloubky. Sice dobře posoudí zdroje a potřeby... ale je to takový dlouhý, takový neforemný, neuniverzální...“ (P)*

Respondent A vidí benefity v možnosti získání velkého množství informací, zároveň však udává jako podmínku umění pracovníka klást otázky: *„Myslím, že při tomhle přístupu už musí mít pracovník nějaký dobrý základy v pokládání otázek. Ale když to ovládá, tak může hodně vytěžit.“*

H i přes uvedené benefity vnímá jako velkou bariéru množství otázek spojených s náboženskou oblastí, které mohou vyvolat negativní reakce u některých klientů: *„...poměrně srozumitelné a konkrétní otázky. Ale je nevýhoda, že polovina otázek je spojená s náboženstvím, což u klientů, kteří to nevyznávají, nepůjde dost možná efektivně použít.“ (H)*

Respondent D byl toho názoru, že je tento model skoro identický s předchozím typem posouzení, a nevidí v něm rozdíly. Je tedy možné říci, že i když by měl iCARING být ze všech tří nástrojů nejlépe použitelný, i u něj se objevují bariéry a výtky zpochybňující vhodnost jeho použití. Respondenti vnímají, že v případě individuální úpravy jednotlivých

otázek je možné jej použít a získat velké množství informací. Zároveň ale vyjadřují obavy, které souvisí zejména s náročností dotazníku a otázkami zaměřenými specificky na oblast náboženství.

7.6 Duchovní historie

U nástroje duchovní historie se všichni respondenti shodli, že je to velmi dobrý nástroj pro prozkoumání minulé spirituality klienta a jejího dopadu na aktuální stav, ale také reflektují podmínku, že klient sám musí chtít o těchto aspektech hovořit.

„...Určitě pochopení významu minulosti pro přítomnost. Ale klient vždycky nemusí být ochotný se vracet do minulosti, může mít obavy, nebo je prostě zaměřenej víc na přítomnost nebo na budoucnost.“ (H)

J upozorňuje, že je potřeba klienta upozornit o účelu našeho dotazování, které se zaměřuje na hledání zdrojů. V tom souhlasí i D, který společně s J klade důraz na otázku, jaké zdroje klientovi pomohli překonat dřívější obtíže:

„Přijde mi dobrá v tom, že se ptá, jestli už klient nějakou situaci vyřešil, a zda si z toho nemůže vít sílu, z toho vědění, že už to zvládnul. Protože si to často neuvědomuje, že má v sobě ty nástroje, jak to zvládnout. A ta duchovní historie mu to pomůže na to přijít.“ (D)

Klady i záporny tohoto posouzení shrnuje v odpovědi i S: *„Velkým pozitivem vidím to jakoby biografické zaměření na duchovní stránku klienta, která reflektuje ty jeho zkušenosti. Bere taky v úvahu klientovu historii v rodině tu situaci a i návaznost na prostředí. Může to být užitečný třeba u klientů s demencí. Ale nevýhodou může být delší doba zpracování, jelikož to klient musí vyprávět.“*

Duchovní historie byla respondenty vnímána jako vhodný univerzální nástroj, jenž umožňuje klientovi reflektovat vlastní spirituální minulost a uvědomovat si její působení v aktuální situaci. Otazníkem však zůstává, zda klient sám bude chtít spolupracovat a zda bude mít zájem mluvit o své minulosti a o důležitých událostech, které jej ovlivnily.

7.7 Duchovní mapa života

K duchovní mapě života vyjadřovali respondenti zejména kladné připomínky. Nejvíce benefitů viděli v použití tohoto nástroje u kreativních jedinců (P, J, D, S) a u těch, kteří se neradi vyjadřují verbálně (A, H).

„Tak tohle je super pro ty kreativní. Oni pak můžou vidět před sebou tu cestu, co už dokázali, kam došli, jak jsou šikovní. Můžou být pyšní na tu mapu, že se jim povedla...“ (P)

„Tohle je dobrá alternativa pro ty, kteří preferují ten kontakt jinak než verbálně...“ (A)

J dodává, že je potřeba myslet na to, že nejde o kvalitu výsledku, ale o proces samotný. Také si myslí, že lze tento nástroj použít i v rámci aktivizace, vyjádřit se, zavzpomínat a zachytit zdroje. S tímto tvrzením souhlasí i A, a dodává, že je vhodný i pro sebe-rozvoj, ale zároveň upozorňuje i na možné nedostatky v delším časovém odstupu:

„Je to podle mě dobrý pro klienta, že to pomůže v seberozvoji, v růstu. Ale když se na to podívá někdy později, tak už nebude vědět, co proč namaloval, nebude jednoduchý tu mapu pochopit jenom z těch obrázků, porozumět jí.“ (A)

„To nemusí být jenom jako posouzení, ale i jako aktivizace... vyloženě nejde o dokonalost toho obrazu, ale o tu možnost se vyjádřit, zavzpomínat, zachytit to, co jim dodává sílu. Ono asi stejně záleží na každém, jak si to pojme a na co si vzpomene, jak to ztvární, co tam dá za okamžiky.“ (J)

Respondent H dokázal nalézt i bariéry tohoto nástroje. I když vyzdvihuje jeho použití jako úvodní posouzení, na které lze později navázat, upozorňuje, že je to velmi individuální proces, a někteří klienti nemusí vyznačit všechny důležité události, a tak by pracovníci měli být vnímaví a všimnout si i bodů, které klient například jen naznačil. Podobně to vnímají i ostatní respondenti. I přes drobné připomínky ale pokládali tento nástroj jako vhodný pro posouzení v praxi u skupin klientů, kteří by preferovali tento způsob ztvárnění spirituality.

7.8 Duchovní ekomapa

U duchovního ekomapy byly odpovědi respondentů rozmanité. Zatímco A, J a H vnímali zejména klady tohoto nástroje, objevovaly se i odpovědi zahrnující kritiku.

„Zase super nástroj pro ty, kdo se rádi umělecky vyjadřují. A líbí se mi to zaměření na přítomnost – na to, co klient prožívá. Může být fajn mu v tom nechat prostor – nechtít po něm hned vysvětlení, ale nechat na něm, zda nám k tomu chce něco říct, nebo ne. Někdy se to duchovní prožívání hůř vysvětluje slovy. Takže je to lepší třeba nakreslit.“ (J)

„Je to hodně přehledný a dají se vyčíst hezky klientovy sociální vazby a celkově porozumět klientovi. Může to být užitečný zejména v identifikaci duchovních vztahů, k čemu, ke komu má vztah, a pracovat na nich.“ (A)

„Může to být dobrý na začátek dialogu, pěkně to popisuje prostředí klienta, tady a teď. Co se týče progresu je možná efektivnější než duchovní mapa života, minimálně pro ty, co mají vyřešenou minulost. (H)

„Hm, tady mě spíš napadají ty bariéry... Jako je fajn, že je to jasný a pracovník vidí, co je pro klienta důležité. Ale spousta klientů by ten papír měla prázdněj, nebudou vědět, co tam sami od sebe namalovat, napsat. Chce to pomoci otázkama od pracovníka. A hlavně, bude na to čas a prostor? Nevím, jak moc se tohle bude dát použít...“ (P)

Jako benefit byla uváděna možnost kreativního vyjádření (J), popis klientova rozpoložení v aktuálním čase (H) a přehlednost vztahů a objektů, které jsou pro klienta důležité (A). P se vyjadřuje skepticky a váhá, zda bude čas a prostor pro použití tohoto nástroje, stejně jako zda budou pracovníci schopni pokládat klientům otázky, aby je podpořili při vytváření ekomapy. Vesměs se tedy objevovaly pozitivní názory a podobně jako u duchovní mapy byl vyzdvihován způsob zaznamenání samotným klientem, jež mnohdy může poskytovat více benefitů než verbální posouzení. Nemohu ale v analýze opominout i negativní připomínky respondentů, které vyjadřují obavy v nemožnosti univerzálního využití.

7.9 Duchovní genogram

Duchovní genogram byl vnímán spíše negativně, respondenti uváděli, že by od použití tohoto nástroje opustili a raději volili nějaký jiný. Shodovali se, že je nástroj komplikovaný, časově náročný, nepřehledný a nevidí v něm možnosti pro další práci. Respondenti A a H navrhují, že lze takto objevit různé vzorce, které se předávají z generace na generaci, J doporučuje opatrnost při prozkoumávání rodinné historie klienta, aby nedošlo k otevření nepříjemných zážitků: *„Já osobně bych se do tohohle nástroje nepouštěla, aspoň dokud bych neměla víc informací o rodině klienta a jeho aktuální situaci. Ale i pak je potřeba být opatrná, ta celá oblast vztahů, přijetí a nepřijetí členů rodiny...“*

„Já bych řekla, že se tam bude dobře dát vyčíst rodinná anamnéza, dědictví. Klient může líp pochopit jeho duchovní zázemí a třeba si tím i odpovědět na spoustu věcí. A výsledkem by mohlo být vyhodnocení nových duchovních zdrojů, co klient objeví. Anebo potřeb.“ (A)

„Z dlouhodobého hlediska se investovaný čas do zpracování může vyplatit. Klient se odproští od minulosti, může si uvědomit nefunkční vzorce, změnit je, ty co se předávají z generace na generace.“ (H)

Podobně zhodnocuje tento nástroj i D: *„Řekl bych, že se to může využívat u klientů, kteří mají hlubší problém, protože to vyžaduje pořádnou hloubku, to zkoumání. Takže si to umím představit maximálně u klienta, kterej je dobře spolupracující a má odhodlání, protože tohle by se mi dělat nechtělo.“*

Respondenti nevidí konkrétní využití tohoto přístupu, který je časově náročný na provedení a vyžaduje i aktivní spolupráci klienta při předávání informací. Spíše uváděli bariéry než benefity. Otázkou je, zda v sociální práci lze využít obsáhlou a komplexní rodinnou historii pro aktuální účely klienta.

7.10 Posouzení podle časové osy

Oproti předchozímu nástroji bylo posouzení podle časové osy považováno za favorita. P i J se shodují v užitečnosti otázek zaměřených na minulost klienta. P zároveň vyjadřuje obavy s použitím otázek na budoucnost u klientů, u kterých by takové otázky mohly vyvolat nepříjemné pocity: *„Tohle je fajn, ty otázky jsou otevřené. A mně se líbí, že se to kouká i do budoucna. Jen bych se bála těch otázek na budoucnost tam, kde víme, že ta budoucnost není dobrá. Aby to naopak nebylo takový... děsivý, depresivní. Ale zase některým by to mohlo pomoci se zamyslet, co ještě můžou udělat, třeba ve vztazích s ostatními. Usmíření nebo tak.“*

„Tady považuju asi nejpraktičtější otázky k minulosti, třeba to, co vám už dříve pomohlo se vyrovnat s tou situací. Z toho, co už jednou zvládl, může čerpat i teď, a to mu dodá naději, že když už to zvládl jednou, tak že to zvládne i teď.“ (J)

Zajímavé je sdělení A, kdy popisuje, že podobné otázky již běžně ve své praxi používá nezávisle na tomto nástroji. Odpovědi z praktického využití tohoto nástroje nabízí také S: *„Já osobně nevyklučuju využitelnost u jiných cílovek, ty otázky se podle mě dají aplikovat hlavně u mladších cílových skupin, kde se dají otevírat více do spirituálních oblastí. Mně osobně by třeba tenhle dotazník vyhovoval, že zahrnuje otevřené okruhy a... prostě dobrý otázky.“*

H vidí možnou bariéru v časové i obsahové náročnosti posouzení: *„Otázky asi obsáhnou téma spirituality komplexně, není kladen tak velký důraz pouze na náboženství. Je to ale časově náročné, klient se může cítit přehlcen, či zmatený z množství a rozsahu otázek.“*

Tento přístup byl jednoznačně vnímán jako vhodný pro univerzální využití v praxi s minimem limitů. Kladně byly hodnoceny otevřené otázky ve všech časových rovinách.

8. Diskuze

Nyní shrnu výsledky analýzy jednotlivých nástrojů a pokusím se vyvodit jejich význam pro další praxi sociální práce. Ve výzkumu jsem zjišťovala, jaké benefity a bariéry daných nástrojů spirituálních posouzení vnímají vybraní sociální pracovníci. Šlo o deset nástrojů spirituálního posouzení, které jsem již blíže popsala v předchozích kapitolách mé práce.

Většina respondentů se shodla v tvrzení, že nejlepší je posouzení Davida Hodge podle časové linie. Panoval obecný konsenzus, že zaměření na oblast spirituality v minulosti a budoucnosti je důležité pro aktuální stav klienta a práci s ním v daný okamžik. Další kladně hodnocené byly nástroje duchovní mapy života a duchovní historie. Ač podobné, vykazovaly tyto dva nástroje hlavní rozdíl, a to v jejich zpracování. To respondenty zaujalo a přemýšleli, pro jaké cílové skupiny by se daný nástroj dal využít. Překvapilo mě navrhované využití duchovní mapy života jako nástroj aktivizace dle odpovědi respondenta J.

Nástroje MIMBRA, posouzení podle JCAHO, HOPE, FICA a iCARING byly posuzovány podobně. Na jednu stranu vnímali respondenti jejich nesporné výhody, na druhou stranu byly více či méně popisovány bariéry, které zabraňují zařazení těchto nástrojů do běžné praxe. U nástroje MIMBRA se jednalo o přílišnou komplexnost a potenciální zahlcenost klienta, stejně jako velká zaměřenost na náboženskou dimenzi. Úvodní posouzení dle JCAHO bylo s nástrojem MIMBRA srovnáváno a zatímco někteří respondenti preferovali tento nástroj, někteří by volili druhý. FICA byl opět velmi podobný koncept, na jednu stranu vnímaný jako efektivní, flexibilní a rychlý nástroj s dobrou výpovědní hodnotou a umožňující klientům nalézt zdroje. Na druhou stranu však stejně jako nástroj MIMBRA jej nelze použít univerzálně pro všechny klienty. HOPE bylo udáváno jako vhodný nástroj pro hledání zdrojů a zaměření se na to, co klientům již fungovalo, kladně bylo hodnoceno, že tento nástroj již nepředpokládá klientovo spirituální zaměření, jak to bylo u předchozích nástrojů. I přesto, že nástroj iCARING měl v sobě zahrnovat benefity dvou předchozích principů posouzení, respondenti sice vnímali fakt, že dokáže do hloubky prozkoumat klientovu spiritualitu a pomáhá klientovi hledat zdroje, je však také intenzivní a časově náročný, což pro sociální pracovníky ani jejich klienty není vyhovující.

Jako nejméně využitelný přišel respondentům duchovní genogram, zejména pro svoji složitost, časovou náročnost, nepřehlednost, praktickou nevyužitelnost. Na jednu stranu bylo uváděno možné uvědomění si souvislostí v rodinných vztazích, nicméně v praxi sociální práce je téměř nemožné takový genogram sestavit.

Kromě posouzení podle časové osy klienta, FICA a iCARING nebyl žádný z nástrojů vnímán jako univerzálně použitý. Někteří respondenti se však v odpovědích pokoušeli zahrnout vhodnou cílovou skupinu pro daný nástroj, anebo naopak nějakou vyloučit. Již u prvního posouzení vyjadřuje P obavy u využití MIMBRY u klientů v extrémně závažné krizové situaci, kdy je potřeba se zabývat uspokojením základních životních potřeb, bezpečí apod. Úvodní posouzení může být použito ve zdravotnických zařízeních, avšak kvůli otázkám na smrt, nemoc a umírání by se respondenti D, J a H zdráhali tento koncept využít u klientů, kde jsou tyto témata aktuální. U dotazníku HOPE byly výhrady k použití u klientů, u kterých je jasná demotivace, úzkost, beznaděj, neochota spolupracovat a aktivně se zapojit. Duchovní historie podobně jako ostatní nástroje zaměřující se na minulost klientů byla vnímána jako nástroj, který je podle respondenta S vhodné použít u starších klientů, anebo obecně u klientů, kteří nemají problém s reflektováním prožitých zkušeností. Mapa života byla stejně jako ekogram velmi dobře přijímána jako alternativní nástroj pro umělecky nadané nebo málomluvné klienty. Jako nástroj s minimálním praktickým využitím byl posuzován duchovní genogram.

Téměř všichni respondenti byli překvapeni náročností rozhovoru i jeho tématem. Nezdálo se, že by se někdy předtím zabývali nástroji spirituálního posouzení a přemýšleli, který z nich by se dal využít pro jaké cílové kategorie. Velmi mě překvapilo, když mne po rozhovoru kontaktoval respondent S a svěřil se mi, že jej můj výzkum inspiroval k vlastnímu hledání dalších informací na téma spirituality v sociální práci.

Co je pro můj výzkum rovněž stěžejní, je různorodost vlastní spirituality respondentů. Ze šesti respondentů jeden vyjadřoval příslušnost k římskokatolické církvi, zatímco jeden preferoval myšlenky východní filozofie. U ostatních se jednalo o spiritualitu projevovanou jinými nenáboženskými způsoby, kterou ale během rozhovorů nijak nedávali najevo.

Na základě mého výzkumu mohu nabídnout jako nástroj vhodný pro praxi posouzení podle časové osy klienta, FICA anebo iCARING. Všechny tato nástroje by se však měly používat s přihlédnutím k cílové skupině a individuálnímu klientovi. Zdá se, že prozatím nelze obecně určit jeden nástroj, který lze použít napříč všemi klienty. Celkově se obávám, že v sociální práci před námi stojí ještě dlouhá cesta, než spirituální dimenzi plně přijmeme jako nedílnou součást každého jednotlivce a budeme s ní takto nakládat.

Závěr

Tato bakalářská práce se věnovala spiritualitě v sociální práci a zejména otázce, jaké benefity a bariéry vnímají sociální pracovníci u představených nástrojů spirituálního posouzení. Odpověď jsem hledala u vybraných sociálních pracovníků, se kterými jsem vedla polostrukturovaný rozhovor v rámci empirického výzkumu.

Teoretické ukotvení pro mé vědecké bádání jsem popsala v prvních třech kapitolách. Konkrétně se věnuji v první kapitole představení sociální práce a popisuji jeden z jejích nejdůležitějších úkolů, posouzení životní situace klienta. Následně objasňuji pojem spiritualita a snažím se vysvětlit její důležitost v sociální práci nejen pro klienta, ale také pro sociálního pracovníka. Aby profesionál mohl dobře pochopit tuto oblast u klienta, musí rozumět zejména té svojí. Proto nabízím dva nástroje na vlastní posouzení spirituality, které mohou sociální pracovníci využít.

Třetí kapitola se zabývá spirituálním posouzením. Popisuji celkem deset různých druhů posouzení, které sociálním pracovníkům mohou pomoci zjistit spirituální potřeby klienta. Nejprve se věnuji posouzení, které má zkratku MIMBRA, poté úvodnímu posouzení, jež vypracovala organizace JCAHO a dále třemi dotazníky, které byly původně rozvržené pro oblast zdravotnictví a vzájemně na sebe navazují. Mají zkratky FICA, HOPE a iCARING. Poté se věnuji nástrojům, které pochází od autora Davida Hodge, a slouží k deskripci spirituality klienta a změn této dimenze v čase. Mluvím o duchovní historii, mapě života, ekomapě a genogramu. Jako poslední zmiňuji posouzení podle časové linie, které se zaměřuje jak na minulost, tak i na budoucnost a neopomíná ani aktuální stav spirituality klienta.

Další části se věnovaly výzkumnému šetření. Na základě empirického výzkumu kvalitativního typu jsem zvolila polostrukturovaný rozhovor, který jsem uskutečnila se šesti respondenty. Jimi byli vybraní sociální pracovníci, kteří odpovídali na mé otázky týkající se benefitů, bariér a možného praktického využití daného nástroje spirituálního posouzení v praxi sociální práce.

V rámci výzkumu jsem zjistila, že každý z vybraných nástrojů má své benefity a bariéry a nelze jednoznačně určit jeden nástroj spirituálního posouzení, který by byl vhodný pro všechny cílové skupiny, pro všechny typy klientů. Na druhou stranu na základě vyhodnocení benefitů a bariér se lze domnívat, že nástroj spirituálního posouzení podle časové linie klienta je asi nejlépe univerzálně využitelný. Nejvíce benefitů viděli respondenti u tohoto typu

posouzení, ale také i u konceptu FICA a iCARING. Duchovní genogram byl vnímán jako nejméně vyhovující nástroj s minimální užitečností a použitelností v praxi sociální práce.

Práce přinesla ale i další výsledky, než jen posouzení benefitů a bariér. Vybraní sociální pracovníci nemají zájem o využívání žádného spirituálního posouzení, a to zejména z časových a praktických důvodů. Mnoho z nich se domnívá, že by o to klienti neměli zájem. Přesto se však ukázalo, že některé otázky z různých posouzení pracovníci nevědomky využívají. Lze tedy vyvodit závěr, že některé oblasti spirituální roviny klientů jsou zajišťovány, ale situace zcela jistě není uspokojivá.

V sekulární České republice nebude lehké přesvědčit sociální pracovníky, aby se této oblasti věnovali, ale pokud se pojem spirituality bude častěji objevovat v rámci sociální práce, může dojít ke zvětšení povědomí o této dimenzi. Také je potřeba školit nové sociální pracovníky a studenty a nabízet jim informace o spirituální rovině, včetně spirituálních potřeb, posouzení a vlivu, které má tato oblast na ostatní části člověka. Navrhuji také implementovat přednášky či workshopy na téma spirituálního posouzení do povinného vzdělávání sociálních pracovníků, jak je uvedeno v zákoně o sociálních službách.

Na základě mých zjištění lze provést další výzkumy, které mohou být předmětem jiných bakalářských, absolventských či diplomových prací. Obzvlášť užitečné by mohlo být další kvalitativní anebo kvantitativní zkoumání nejen spirituálních posouzení, ale celé oblasti spirituality a její implementace do sociální práce.

Věřím, že během několika let se podaří spirituální dimenzi přijmout a sociální pracovníci s ní budou obeznámeni a automaticky s ní budou pracovat stejně jako s ostatními oblastmi lidského života.

Bibliografie

108/2006 Sb. zákon o sociálních službách. *Zakonyprolidi.cz* [online]. 2023 [cit. 2023-04-26]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>

ANANDARAJAH, Gowri a Ellen HIGHT. Spirituality and Medical Practice: Using the HOPE Questions as a Practical Tool for Spiritual Assessment. *American Family Physician* [online]. 2001, 63(1), 81-88 [cit. 2023-04-26]. Dostupné z: <https://www.aafp.org/dam/brand/aafp/pubs/afp/issues/2001/0101/p81.pdf>

BALÁŽ, Roman. Komplexní posouzení: Spojení studia sociálních deviací se sociální prací. In: *Sociální práce/Sociální práca*. Asociace vzdělavatelů v sociální práci. 6/2018, 26-38. ISSN 1213-6204.

BAUM, Detlef. *Výzkumné metody v sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014. ISBN 978-80-7464-390-3.

BAUMANN, Klaus. Metody a interdisciplinarita – etické a spirituální aspekty sociální práce. In: *Spiritualita, etika a sociální práce* [online]. *FreiDok plus*, 2021, 29-40. [cit. 2023-04-26]. ISBN 978-3-928969-89-5. Dostupné z: https://spiritualsocialwork.net/files/prirucka_CZ.pdf

BAUMANN, Klaus. Spiritualita klientů, spiritualita sociálních pracovníků a étos organizací v sekulární době. In: *Spiritualita, etika a sociální práce* [online]. *FreiDok plus*, 2021, 112-126. [cit. 2023-04-26]. ISBN 978-3-928969-89-5. Dostupné z: https://spiritualsocialwork.net/files/prirucka_CZ.pdf

Časté dotazy. *Charita.cz* [online]. 2023 [cit. 2023-04-26]. Dostupné z: <https://www.charita.cz/kdo-jsme/caste-dotazy/>

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4., nezměněné vydání. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1966-8.

DOLEŽEL, Jakub. Spirituální citlivost charitních služeb: Proč a jak pracovat se spirituální dimenzí životní situace klientů. *Caritas et veritas*. 2017, 7(1), 32-49.

EAGER, Sarah. *Spirituality in psychiatry: implementing spiritual assessment* [online]. 2011 [cit. 2023-04-26]. Dostupné z: https://www.rcpsych.ac.uk/docs/default-source/members/sigs/spirituality-spsig/spirituality-special-interest-group-publications-eagger-implementing-spiritual-assessment.pdf?sfvrsn=2ee09c68_2

GALANTER, Marc, et al. Assessment of spirituality and its relevance to addiction treatment. In: *Journal of Substance Abuse Treatment*, 2007, 33.3. 257-264.

Global Definition of Social Work. *Ifsw.org* [online]. 2023 [cit. 2023-04-25]. Dostupné z: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>

HAJNOVÁ FUKASOVÁ, E., R. BUŽGOVÁ a D. FELT. Hodnocení duchovních potřeb pacientů v paliativní péči. *Klinická onkologie*. 2015, 28(1), 13-19. ISSN 1802-5307.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

HODGE, David R. A template for spiritual assessment: A review of the JCAHO requirements and guidelines for implementation. In: *Social Work*, 2006, 51.4: 317-326.

HODGE, David R. Administering Spiritual Assessments with Refugees: An Overview of Conceptually Distinct Assessment Option. *Journal of Refugee Studies* [online]. Oxford University Press, 2020, 33(3), 479-499 [cit. 2023-04-27]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/346856562_Administering_Spiritual_Assessments_with_Refugees_An_Overview_of_Conceptually_Distinct_Assessment_Options

HODGE, David R. Implicit Spiritual Assessment: An Alternative Approach for Assessing Client Spirituality. *Social Work* [online]. 2013, 58(3), 223-30 [cit. 2023-04-27]. doi:10.1093/sw/swt019

HODGE, David R. *Spiritual assessment : a handbook for helping professionals*. NACSW, 2005. ISBN 978-0-9715318-0-2.

HODGE, David R. *Spiritual Assessment in Social Work and Mental Health Practice*. Columbia University Press, 2015. ISBN 9780231538817.

HODGE, David. *Handbook of Positive Psychology, Religion, and Spirituality*. Springer Nature Switzerland, 2023. ISBN 978-3-031-10273-8.

HRNČIARIKOVÁ, Dana a Michal HRNČIARIK. Vliv víry na prožívání nemoci u seniorů, dotazníky spirituality. *Časopis lékařů českých*. 2011, 150(6), 327-329.

JIRÁSEK, Ivo. Religion, Spirituality, and Sport: From Religio Athletae Toward Spiritus Athletae. *Quest*. 2015, 67(3), 290-299. ISSN 0033-6297.

KAŇÁK, Jan. Nedefinovaná profesionalita: Vztah diskursů spirituality a profesionality v sociální práci v soudobé odborné literatuře. In: *Sociální práce/Sociální práce*. Asociace vzdělavatelů v sociální práci. 5/2016, 72-92. ISSN 1213-6204.

LACCA, Emmanuel. Spiritualita a etická rozhodnutí. In: *Spiritualita, etika a sociální práce*. FreiDok plus, 2021, 141-149. [cit. 2023-04-26]. ISBN 978-3-928969-89-5. Dostupné z: https://spiritualsocialwork.net/files/prirucka_CZ.pdf

LAROCCA-PITTS, Mark A. Taking a Spiritual History in a Clinical Setting. *Journal of Health Care Chaplaincy* [online]. Taylor & Francis Group, 2008, 15, 1-12 [cit. 2023-04-27]. ISSN 0885-4726.: doi:10.1080/08854720802698350

MÁTEL, Andrej. *Teorie sociální práce I: sociální práce jako profese, akademická disciplína a vědní obor*. Praha: Grada Publishing, 2019. ISBN 978-80-271-2220-2.

MATOUŠEK, Oldřich. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení.*, 1. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-310-9.

MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.

MCMANUS, Brian. Práce s mládeží a spiritualita v Irsku. In: *Spiritualita, etika a sociální práce* [online]. FreiDok plus [online]. 2021, 229-243 [cit. 2023-04-26]. ISBN 978-3-928969-89-5. Dostupné z: https://spiritualsocialwork.net/files/prirucka_CZ.pdf

MOJŽÍŠOVÁ, Adéla. *Teorie a metody sociální práce* [online]. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, 2006 [cit. 2023-04-26]. Dostupné z: https://www.ospod.cz/e_download.php?file=data/editor/41cs_1.pdf&original=teorie_a_metody_socialni_prace.pdf

Náboženská víra obyvatel podle sčítání lidu 2011 [online]. Praha: Český statistický úřad, 2014 [cit. 2023-04-26]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20551795/17022014.pdf/c533e33c-79c4-4a1b-8494-e45e41c5da18?version=1.0>

NAVRÁTIL, Pavel. Posouzení životní situace: úvod do problematiky. In: *Sociální práce/Sociální práce*. Asociace vzdělavatelů v sociální práci. 1/2007, 72-87. ISSN 1213-6204.

NAVRÁTIL, Pavel. *Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7505-4.

NOVOTNÁ, Helena a Miroslav KALA. Spirituální potřeby a jejich diagnostika v nemoci. *Paliativna medicína a liečba bolesti*. 2015, 8(1e), 23-25.

Odborná sekce - co je sociální práce. *Pksp.cz* [online]. nedatováno [cit. 2023-04-26]. Dostupné z: <http://www.pksp.cz/co-je-socialni-prace>

OPATRŇÝ, Michal a Rainer Bernhard GEHRIG. Koncepty a teorie spirituality v sociální práci. In: *Spiritualita, etika a sociální práce* [online]. FreiDok plus, 2021, 82-99. [cit. 2023-04-26]. ISBN 978-3-928969-89-5. Dostupné z: https://spiritualsocialwork.net/files/prirucka_CZ.pdf

OPATRŇÝ, Michal. O spiritualitě v sociální práci s Pavlem Navrátilem. *Caritas et veritas*. Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 1/2017, 9-12. ISSN 1805-0948.

OPATRŇÝ, Michal. Spirituální posouzení v sociální práci. In: *Spiritualita, etika a sociální práce* [online]. FreiDok plus, 2021, 126-140, [cit. 2023-04-26]. ISBN 978-3-928969-89-5. Dostupné z: https://spiritualsocialwork.net/files/prirucka_CZ.pdf

OPATRŇÝ, Michal. Závazek sociální práce vůči klientům. In: *Spiritualita, etika a sociální práce* [online]. FreiDok plus, 2021, 75-81 [cit. 2023-04-26]. ISBN 978-3-928969-89-5. Dostupné z: https://spiritualsocialwork.net/files/prirucka_CZ.pdf

PASTRŇÁK, René. *Teorie a metody sociální práce: distanční studijní opora*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik v Opavě, Ústav veřejné správy a regionální politiky, 2012. ISBN 978-80-7248-749-3.

PAYNE, Malcolm. *What Is Professional Social Work?*. Policy Press, 2006. ISBN 9781861347046.

Prohlášení mezinárodní federace sociálních pracovníků o etických principech [online]. Dublin, 2018 [cit. 2023-04-26]. Dostupné z: <https://dragif.cz/data/pdf/a/wji.pdf>

PUCHALSKI, Christina. *The FICA Spiritual History Tool: A Guide for Spiritual Assessment in Clinical Settings* [online]. 2022 [cit. 2023-04-26]. Dostupné z: https://gwish.smhs.gwu.edu/sites/g/files/zaskib1011/files/2022-08/v2_fica_pdf_2_final_updated_6.29.22.pdf

PUNCH F., Keith. 2008. Základy kvantitativního šetření. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-381-9.

REICHEL, Jiří. 2009. Kapitoly metodologie sociálních výzkumů. Praha: Grada Publishing, a.s. ISBN 978-80-247-3006-6.

SVATOŠOVÁ, Marie. *Hospice a umění doprovázet*. Praha: Ecce homo, 1995.

ÚLEHLA, Ivan. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-69-9.

What is Social Work?. *Ifsw.org* [online]. 2023 [cit. 2023-04-26]. Dostupné z: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/>